

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

VEEBRUAR 1938

NR. 2 (17)

Vastutav- ja tegevtoimetaja — kolonelleitnant O. Kurvits VR I/3.

Väljaandja — Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13—4. Tel. 477-20/195 ja 477-20/158. Postkast 286.
Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1938. a.: aasta peale — Kr. 4.—; ½ aastaks — Kr. 2.—; ¼ a Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. ja 1937. aastakäigud kokku (15 numbrit) Kr. 4.50.—.
Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

20 aastat Eesti iseseisvust.

Eesti rahva vabaduse uuestisünd ja Vabadussõda hakkavad nihkuma aastast aastasse ikka kaugemasse minevikku. Need tuhanded noored vabadusevõitlejad, kes rahva vabaduse eest elu kaalule pannes aitasid uuesti teoks saada Eesti riikliku iseseisvuse, on jõudnud juba meheikka, neil on aeg juuksed halliks muutnud ja nende pojadki on juba asumas Eesti riigi kaitsjate ridadesse. Vabadussõda ja võitlus iseseisvuse eest on kasvavale põlvele veel ainult peatükk kangelastegudest eesti rahva ajaloos. Iga aastaga väheneb aga nende arv, kelle mälestuses elavad kustumatutena iseseisvuse võitlusaegsed teod ja sündmused.

Mida kaugemale minevikku nihkub Vabadussõda, seda rohkem hakkab ta kaotama ka otsesest mõju rahvahulkadele. Nooremale põlvele ütleb Vabadussõda juba praegugi õieti vähe. Noorusel ei ole ettekujutust neist tingimustest, milles eesti rahvas elas võõra võimu all, kuidas siis eestlased võitlesid oma rahvusliku olemasolu pärast ja mida tähendab olla poliitiliste õigusteta võõrrahvas suure ja valitseva rahva hulgas. Vene esimene ja teine revolutsioon, Saksa okupatsiooniaeg ja kõik need ja teised lähema ning kaugema mineviku sündmused ei ütle peaaegu mitte kui midagi juba ka 30-aastasele kodanikule.

Iseseisvusvõitlus ei ole ainult kõrvalepisood rahvaste elus. Iga rahvas võitleb oma iseseisvuse ja rippumatuse pärast aas-

tasadu ja ka aastatuhandeid. Iga rahva iseseisvus ja rippumatu olek tähendab päevast-päeva ja aastast-aastasse kestvat pinevat võitlust. Iseseisvusvõitluses on aga silmapilke, kus rahvas peab välja panema oma maksimumi, peab kokku võtma kogu oma jõu, et mitte kaotada vabadust ehk kui ta selle kord kaotanud, siis seda katsuda tagasi võita. Eesti Vabadussõda oli ja kuulub ka sarnase otsustava jõuavalduse hulka.

Võitluses iseseisvuse eest on kogu rahva otsustavate jõupingutuste avaldustel suur tähtsus. Vabadussõjad, võõra ikke maharaputamised, vastuhakkamised võõrastele valitsejatele jne. on allikateks, milledest rahvas ammutab jõudu ja julgust edaspidiseks võitluseks. Eks Eestigi viimase sajandi ajaloos Pühajärve ja Maatra sõjad ning Anija meeste Tallinnas käik olnud ergutajaks ja õhutajaks vabadusvõitlejatele ja kogu rahvale olnud aastakümnete jooksul oma jõutunde mõõdupuudeks. Eesti rahva vabadusvõitlus 700 aasta eest, hoolimata pikast ajast, kus rahva meelest kadumas juba ka viimased mälestusriismed sellest, on siiski nagu appiruttaja hüüde kauge kaja aidanud eestlastes vabadustungi ärkvel hoida.

Nii suur sündmus iga rahva elus nagu vabadussõda, kus rahva saatust otsustatakse pikkadeks aastateks, ei kaota aga oma moraalset mõju nii ruttu. Ja seda ei tohigi sindida. Vabadussõda ei peeta igal aastal ega ka iga aastakümne järele. Sõda on iga rah-

va elus kohutavaks õnneluseks ja selle eest püüavad hoiduda ka suured rahvad. Kui rahvas on aga kord läbi teinud vabadussõja ja tulnud võitjaks, siis peab ta ka vabadussõda kui üht tähtsamat tegurit võilluses iseseisvuse eest ära kasutama läiel määral. Ta peab jääma kümneteks ja isegi sadadeks aastadeks rahva mällu. Vabadussõda nõuab igalt rahvalt ja on nõudnud ka eesti rahvalt seks liiga suuri ja kalleid ohvreid, et seda võidaks unustada nii kergesti.

Kahjuks aga peab tõeks tunnustama, et Eesti Vabadussõda ei avalda tänapäeval enam seda mõju, mida ta väärib. Selles oleme osalt süüdi ise ja muidugi süüdi ka need olud, milles vabaduse uuesti tagasi võitsime. Eesti võitles uuesti kätte oma iseseisvuse suurte revolutsioonide ja Maailmasõja laostavas õhkkonnas. Pealegi meie saavutasime algul ainult nimelise iseseisvuse. Maa oli laastatud, puudus riiklik organisatsioon — maal valitses kaos. Kõik tuli eimillestki luua. Ei ole ime, et riigielu ülesehitamise igapäevase töö juures ei jätkunud aega Vabadussõja kangelasegade ja sündmuste värsketena hoidmiseks rahva mälestuses. Vabadussõja ajalugugi võis valmida alles 18 aastat pärast Vabadussõda. Osa noorust, kes hakkas koolis käima alles Vabadussõjale järgnevatel aastatel, kuulis isade ja vendade kangelasegudest ainult juttude järele. Ka praegu kuuleb laps Vabadussõjast vaid oma õpingute algaastail — hiljem seda ainet käsitletakse koolides võrdlemisi vähe. Ka on meil Vabadussõda käsitlev kirjandus äärmiselt kehv ja ajakirjandus tuletab Vabadussõda meele ainult mõnel tähtpäeval. Kõik

see on aidanud Vabadussõja unustusehõlma vajumisele kaasa.

Nüüd, kus Eesti riik saab juba 20-aastaseks ja uus põlv on asumis riigi juhtimis- ja kaitsetööle, oleks aeg asuda ka päris tõsiselt Vabadussõja mälestuste elustamisele.

Vabadussõda nõudis tuhandeid noori elusid ohvriks. Ta nõudis ka aineliselt rahvalt suuri jõupingutusi. Ta on meile selleks liialt kallis, et jätaksime ta kasutamata kui iseseisvuse võilluse tähtsama ja mõjuvama moraalse tugipunkti. Vabadussõda on meie sisepropaganda üks suurimaid varasalvi, mis ei saa millalgi tühjaks. Meil on korraldatud juba mitmesuguseid hoog-aastaid ja hoog-nädalaid — kas aga siiski Vabadussõja mälestuste värskendamise aasta ei ole üks tähtsamaid ja olulisemaid?

Vabadussõda ei saa teha olematuks. Ta oli ja on, ja jäävad olema ka ta kangelased. Kuid Vabadussõja kangelasete kohuseks on ka hoolitseda, et Vabadussõda ei hakkaks kustuma aastatega rahva mälestusest, vaid el ta seal püsiks igavesti elava tuletornina, mis näitab rahvale teed ja julgustab tulevastel rasketel katsumisaegadel. Seepärast peab olema kõigi vabadusvõitlejate kohuseks, nii kaua kui nad elavad, anda edasi omi mälestusi järelkasvavale põlvele suusõnal, kirjas jne. Seda tuleb teha, kuni elus on veel ka üksainus vabadusvõitleja. Kui on vabadusvõitlejad kord varisenud kõik manlasse, las' siis kiri kõneleb tulevastele põlvetele kuidas eesti rahvas võitis uuesti tagasi oma vabaduse ja iseseisvuse.

Harald Vellner.

Põranda all ja põranda peal.

Võitlus Saksa okupatsioonivõimudega Viljandimaal.

(Vaata „Vab. Täh.“ nr. 6 (1937. a.) ja nr. 1 (1938. a.).)

H. Vellner.

III.

Rahvas oli küps.

Et rahvas oli küps riiklikuks iseseisvuseks, seda tõendas kõige paremini Saksa okupatsiooniaeg. Tegutsemiseks ei oodatud käsku ega juhtnööre, vaid igas vallas ja kihelkonnas tekkisid aktivistide rakukesed, kes omal käel tegid kihutustööd maa vallutajate vastu ja iseseisvuse poolt. Kuigi liiklemisvabadus oli piiratud, kirjavahetus posti kaudu piinliku kontrolli all ja ajakirjandus väljalülitatud rahva elust, ome-

ti ei elatud ka maal teadmatutes, vaid oldi võrdlemisi hästi kursis väliste sündmustega. Teated liikusid suust suhu ja koondusid kohapealsetesse keskustesse, kust nad levisid jälle ümbruskonda. Osati ka olukorda hinnata. Siin alles tuli ilmsiks kui tugeva poliitilise kooli oli rahvas teinud läbi, alates ärkamisajast lühikesest aja jooksul. Juba 20-ne aasta eest oli Eesti rahvas poliitiliselt täisealine ja võimeline enda valitsemisele asuma.

Riigihoidja K. PÄTS

Eesti Vabariigi väljakuulutamisel 24. II 1918. a. Eesti Päästekomitee liige.

Vallavanemate pörandaalune koosolek Tõrvas.

Olin ootanud huviga kokkusaamist Lõuna-Viljandimaa vallavanematega Tõrvas. See kokkutulek ei olnud ju avalik, vaid vastuolus kõigil ajal maksvate Saksa okupatsioonivõimude poolt maksuma pandud määruste, seaduste ja käskudega. Igat koosolekust osavõtjat ootas selle avalikuks tulekul ränk karistus. Teel Tõrva huvitas küsimus, kas said kõik kutsutud teate kätte ja palju neist julgeb tulla. Isiklikult ei tunnud peaaegu ühtegi kokkusaamisele kutsutuist ja seepärast vaevas südant ka küsimus, kas võin neid ja võivad nad ka mind usaldada. Kui määratud ajal seisin silm-silma vastu Tõrva ühispanga ruumides kinniste uste taga kümnekonna tüseda Viljandimaa peremehega, siis langesid ära kõik kahtlused. Olukorra selgitamine ei nõudnud pikka aega, see oli selge kõigile kokku tulnud vallavanematele — oli vaja anda ainult mõned näpunäited, kuidas Riia maapäevale oma esindajate valimisel toimida. Ka selles küsimuses valitses täielik üksmeel. Otsus oli — saata ainult neid, kes on kindlad iseseisvuse pooldajad ja rahvast sakslastele ära ei müü. Ja nii see ka sündis. Viljandimaalt läksid Riiga ainult kindlad mehed, kes seal aitasid ka Eesti vallavanemate protesti läbi viia.

Pärast seda kokkusaamist Tõrvas pörandaalusel koosolekul, ei ole enam kohanud ühtegi neist tublidest Eesti patriootidest, kuid nüüd kahekümne aasta pärast neid aegu meele tuletaades, tekib tõsine aukartus nende meeste ees. Nad olid tõelised kangelased. Nad tulid rahva hulgast, tegid oma töö, kaalule pannes isikliku vabaduse ja varanduse ja kadusid siis jälle rahva hulka. Nende ja nende sarnaste tuhandete väikeste meeste õlgadel sai teoks ka Eesti riiklik iseseisvus.

Vallavanematega kokkusaamisega oli ka minu ülesanne Tõrvas täidetud. Tekkis küll korra mõte sõita Kärstnasse, et jälgida Kärstna mõisa kokkukutsutud vallavanemate koosolekut, kus pidid selguma Riiga sõitjad. Olin aga juba küllalt tähelepanu äratanud Tõrvas ja nii leidsime, et parem on kui jälle kaon. Ka polnud mingit mõtet oma Tõrva sõpru hädaohtu saata nende juures kauem peatudes.

Mööda kõrvalteid tagasi Viljandisse.

Tõrvast Viljandisse tagasi pääsemine polnud aga nii lihtne kui Viljandist Tõrva sõit. Volde-mar Link'e polnud alati käepärast abistamas. Seega tuli mätta maha mõte raudteega tagasi pääsemiseks. Jäi järele sõita hobusega või matkata jala. Õnnetuseks algas sula ja teed muutusid põhjatuks. Oli vetemineku aeg. Pealegi

ei olnud liikumine mööda suuri teid hädaohtu. Maanteel liikujaid kontrolliti õige sagedasti ja mul polnud isegi näpupassi. Ainus võimalus pääseda Viljandisse häirimatult oli kõrvalisi teid kasutades. Ja nii algasingi teekonda mööda üleujutatud heinamaid ja põldudevahelisi teid Tõrvast otsejones Viljandi poole. Umbes 15 km Tõrvast põhja poole saatsin küüdimehe tagasi ja ööbisin tuttava taluperemehe Laagus'e pool. Järgmisel päeval saatis ta hobusel mind kuni Tuhalaaneni. Ülejäänud osa maad, s. o. 25 km pidin kõmpima jala. Poolsaapad jalas, raske kasukas seljas, läbi vesise lume, mööda konarlisi teeradu rühkisin Viljandi poole. Väsimus tahtis võtta ajuti hinge, kuid polnud kohta, kus jalgu puhata. Lähimärjana ja nõrkemiseni väsinuna saabusin lõpuks Viljandisse. Tõrva teekond oli õnnestunud siiski paremini kui loota võisime.

Pörandaaluses töös Viljandimaal oli vallavanemate esindajate valimiste ettevalmistusel suur tähtsus, kuna selle ülesande täitmisel oli võimalus ühendust luua üle maakonna aktiivsete tegelastega, neid julgustada ja õhutada tegedudele ning näidata, et rahvas pole jäetud ükski. Valimiste läbiviimine oli küll seotud riisikoga, kuid kogu maa oli pandud seega liikuma.

Tõrva teekonna järele pugesis jälle tolleaegse notari Seene katusekambrisse, et oodata valkselt edaspidiste sündmuste arengut. Side oli nüüd loodud iga vallaga ja seega oli ka propaganda ning organiseerimistöö muutunud hulgaga hõlpsamaks. Meie pörandaalune ring tundis tõsist rõõmu, kui saabus teade, et Viljandimaa vallavanemad olid valinud hoolimata survele ja mõjutustele Riiga ainult kindlaid mehi.

Eeltööd protestiks.

Kohe kui Riia maapäeva kokkukutsumise kavatsus teatavaks sai ja selle teostamisele asuti, hakkasime harutama küsimust, kas mitte maapäeva ära kasutada protesti esitamiseks Saksa okupatsiooni vastu. Valmistasime siis ka omalt poolt vastava teksti. Enne vallavanemate esindajate Riiga sõitu toodi aga Viljandisse käsipostiga Tallinnast ja Tartust kaks üksteisele sarnast protesti teksti. Meie tekst langes seega ära. Nüüd oli esimeseks mureks, kuidas seda Riiga toimetada. Protesti oleks võinud küll ju iga vallavanem kuhugi peitmata kaasa võtta, kuid siiski jõuti otsusele, et ettevaatus ülearune pole. Pidi ju iga maapäevast osavõtja olema valmis vangistamiseks, läbiotsimiseks jne.

Teiseks küsimuseks oli, kes viib protesti kandi Riiga. Enam-vähem usaldusväärased olid kõik vallavanemad, kes Riiga sõitsid, kuid kellel on julgust riskeerimiseks. Lõpuks langes valik Viljandi vallavanemale Eigo'le, keda ta ta-

Tallinna Linn
Keskraamatukogu

Kindralleitnant J. LAIDONER

Sõjavägede Ülemjuhataja Eesti Vabadussõjas 1918/1920. a. ja praegu.

1. Eesti Diviisi ülem 1917/1918. a.

gasihooldlikuse tõttu ei teadnud sakslased kahtlustada, kuid kes oli aga kindel ja julge mees. Ta oli meeleldi nõus. Nüüd oli veel küsimuseks, kuidas ta protesti Riiga kaasa võtab, kas lahtiselt või peidetult. Nagu hiljem selgus, oleks protest võidud Riiga viia ka peitust mängimata.

Kes olid meid haaranud konspiratiivsete toimingute romantika või olime liigagi ettevaatlikud, kuid peamurdmist oli enne kui leiti õige moodus. See oli tuntuud võte, mis ei annud küll maksimaalset kindlustust, aga siiski vähendas — õigemini öelda suurendas — riisikot. Ühiselt jõuti nimelt otsusele, et protestitekst tuleb kirjutada õhukesele siidriidele ja riie omakord õmmelda kirjaviiale kuuveoodri vahele. Kirja peitmine jäi pr. Baars-Sangernebo, Viljandi Vastastikuse Krediit Ühisuse ametniku Jonsoni ja Eigo hooleks. Igal juhul üks protesti tekstidest jõudis Riiga ka Viljandi kaudu ja selle sinna viiaks oli Eigo.

Kahtluse all.

Põrandaaluste lendlehtede ja üleskutsete levitamine, salajaste koosolekute korraldamine jne. ei jäänud lõpuks okupatsioonivõimudele silmapaari vahele. Nad jälgisid hoolega meie tegevust kahtlustades üht ja teist põrandaalustest, kuid samal ajal ei julgenud ette võtta midagi otsustavat. Seda oli ka raske teha, sest „feldpolitzeil“ puudus selleks tõestusmaterjal. Lendlehti oli sattunud küll ka politsei kätte, kuid kes neid valmistas ja levitas, selle kohta ei olnud andmeid. Kuna minul tuli olude sunnil mõnikord ka poolavalikult tegutseda, siis polnud ime, et võimud hakkasid mulle kõõrdi vaatama sellest hoolimata, et püüdsin ikka kui oli võimalik Seisleri läheduses viibida, keda sakslased täielikult usaldasid.

Kõigest sellest hoolimata tundsin end isiklikult julgena, kuna teadsin, et ka kõige halvemal juhtumisel okupatsioonivõimud mind üllatada ei saa. Põhjus selleks oli väga lihtne. Isik, kellele oli ülesandeks mind isiklikult ja ka teatuid Eesti seltskonna tegelasi jälgida, oli küll okupatsioonivõimude teenistuses, kuid seejuures ka hea Eesti patrioot. Ta töötas küll raha eest sakslaste kasuks, kuid kahju ta meile ei teinud, vaid vastupidiselt oleme talle praegugi veel võlglast. Selle isiku kaudu, — ta nime avalikkuse ette tuua ei ole põhjust, saime ka aegajalt teada mida teatakse meie põrandaalustest tööst. Informatsioon oli küll napp, kuid ustav. Ja tänu samale mehele, pääsesin ka Viljandist kaheteistkümnedal tunnil minema.

Eesti vallavanemate protest Riia maapäeval mõjus vähemalt Viljandis pommina. Kuigi puudusid eesti ajalehed, jõudis teade protesti esitamisest Viljandisse mitu päeva enne vallavane-

mate tagasitulekut. Eesti vallavanemate julge esinemine mõjus baltlastele ja Balti hertsogiiriigi unistajaile nagu torge herilasepessa. Üleöö muutus suhtumine eesti seltskonnategelastele avalikult vaenulikuks. Need olid kriitilised päevad nii Viljandis kui ka teistes linnades. Tõsisemate surveabinõude tarvitamisele võtmist hoidis ära ainult asjaolu, et Saksa sõjaväe juhid olukorda ei võtnud nii traagiliselt kui balti sakslased ja tsiviilvõimud. Sõjaväevõimude huvides oli vahekordi maa pärisrahvaga mitte teravaks ajada. Eriti leidis kohapealsete vähemate sõjaväejuhtide hulgas rohkesti liberaalseid ohvitseere, kes ei hoolinud baltlaste hädaldamisest, vaid pikkamööda hakkasid taipama tõelist olukorda. Nad püüdsid algul ka luua häid vahekordi eesti seltskonnaga. Ka puudus keskkohal veel üldvaade maa poliitilisest olukorrast ja survepoliitika asemel püüti ajada lepituspoliitikat.

Vallavanemate portesti kasutasid aga sakslased ära kui tõendust rahva mässulisest ja saksavastasest meeleolust ning ohje hakati tõmbama pingumale. Protesti otsekoheseks vastukajaks oli Viljandis käsk nende ridade kirjutajat vangistada. Nagu juba eelpool tähendatud, Saksa okupatsioonivõimud ei võinud mind üllatada. Vähe aega pärast seda kui oli antud käsk vahistamiseks, sain ka selle kohta salajase teate hoiatusega. Nüüd on õige aeg kaduda — oli sõprade otsus, kellega suutsin veel ühendust luua. Viljandi linn oli selleks liig väike, et seal end põranda all varjata. Oma töö olin Viljandimaal teinud ja nüüd võisin rahuliku südamega mõnda teise maanurka kolida, kus mind ei tunta, et seal oma tööd jätkata.

Viljandist väljapääsemine polnud varemalt kerge, eriti veel nüüd kus olid hagijad kannul. Ilma, et oleks pikalt kaalunud otsustasin valida siiski, kõige hädaohtlikuma tee — raudteega Tallinna. Nüüd tuli jälle mul kasutada kitsarööpliste kontrolööri Treufeldti abi. Kui sain hoiatuse lahkusin kohe oma korterist ja palusin kuni rongi minekuni peavarju Treufeldilt, kellele pihtisin kõik mis oli südamel. Treufeldt polnud seni kedagi hätta jätnud ja ei jätnud ka mind. Näpupassita ja sõiduloata tossutasin mõni tund hiljem Tallinna poole ning järgmisel hommikul jõudsin sinna hästi väljamaganult ning ikka veel vabaduses.

Noil vabadusvõitluse päevil mängis suurt osa juhus või nagu öeldakse saatus. Juhus abistas mitmel korral nende ridade kirjutajat põrandaaluses töös Viljandimaal kui ka hiljem rännakutel Venes. Ka mu lahkumist kroonis juhus üllatusega. Kui Valga poolt saabuv rong oli jaama ette jõudnud ja hakkasin pugema Treufeldti poolt muretsetud peiduurkasse, oli esimene reisija, kes vagunist mulle vastu astus — vallavanem Eigo. Ta tuli otseteed Riist. Pik-

ka juttu ajamata pistis ta mulle pihku vallavanemate märgukirja originaal-allkirjadega. Lühidalt jutustas ta maapäeva tööde käigust, Eesti vallavanemate meeleolust, protesti esitamisest ja selle mõjust Riias. Tugev ja südamlük käepigistus lahkumiseks ja nii läksin vastu uutele seiklustele.

Järgmisel hommikul Tallinna jõudes oli minu esimene käik Ajutise Valitsuse juhi K. Pätsi poole, ks elas tol ajal V.-Pärnu maanteel. Nagu Viljandis olime kokku rääkinud, pidin vallavanemate protesti originaali allkirjadega Ajutisele Valitsusele üle andma. See sündiski varasel hommikul tunnil. K. Päts lebas veel voodis. Paar päeva hiljem algasin K. Pätsilt saadud uute ülesannetega teekonda üle raja ida poole.

Nüüd 20 aastat hiljem meeletuletades Viljandi aktivistide ringi põrandaalust tööd, tunnen tõsist aukartust tolelaegsete Viljandi tegelaste vastu.

Juba 1917. a. sügisest peale, mil enamlased püüdsid Viljandis ja Viljandimaal võimu haarata, esines Viljandi seltskond aktiivselt, riskeerides isegi eluga. Enamlastevastane võitlus lõppes Viljandi seltskonnategelaste vangistamisega ja Krestõisse saatmisega, võitlus

Saksa okupatsioonivõimudega läks libedamalt, kuna siin kasutas ka vastane kultuursemaid võitlusvahendeid.

Muidugi poliitiline võitlus ja samuti ka põrandaalune tegevus ei ole mõeldav tühjade taskudega. Et viljandlased olid valmis tooma ainelisi ohvreid, seda näitas ka 1917. a. sügis. Viljandis formeeritud ratsaväe osa sai maavalitsuse kaudu hobuste toidu tasuta jne. Ainult üks Eesti rahvusvägede heaks korraldatud pidu andis puhast tulu umbes 15.000 rubla (dokumendid ja tõendused on praegu veel alal nende ridade kirjutaja arhiivis) ja okupatsiooniajal põrandaaluse tööga ühenduses olevaid kulusid kattis seltskond heameelega.

Lõpuks ei tahaks jätta märkimata asjaolu, et tolelaagne väike aktivistide salk veel tänapäevani tunneb end ühtekuuluvana. Kohates mõnda liiget veel nüüd kümnete aastate pärast, pöördub peagi jutt 1917. ja 1918. a. sündmustele Viljandis. Enamus põrandaalustest ei ole pärast 1917 ja 1918. a. peagu üldse osa võtnud aktiivselt iseseisvusaegsest poliitilisest elust, kuid otsustaval silmapilgul ei kohkuks nad ka nüüd vist tagasi tegudest kui eesti rahva vabadus oleks jälle kaalul.

Eesti rahvusväeosade võitluspäevadelt.

Ungari orust 1. Eesti polku Rakveres.

Kolonel K. Parts.

Aasta 1917. Aprill. Vene revolutsioon pühitses võidupüha. Veretu revolutsioon — kirjutati, hõisati!...

Meelestub eelmine, 1916. aasta. Aprillis kogunes Narotš-Višnjevo järvede piirkonnas kord polgu reservis olles polguüleml Felimonofi kutsel umbes 120 polgu ohvitseri. Felimonof teatas ausõna peale, et on karta revolutsiooni puhkemist ja et kavatsetakse mõned väeosad rindelt trooni kaitseks kutsuda Petrogradi.

„Kuid“, ütles polguüleml, „minu isiklik arusaamine on järgmine: meie jääme oma kohtadele! Meie ülesanne ei ole siin väenuväljal väiksem kui seal trooni kaitsmisel. Kaitsegu trooni selle ümber olijad. Meie aga siin omal raskel postil jääme truuks viimse veretilgani. Sõnum, mida mina olen saanud Petrogradist äärmiselt salajasest allikast, jäägu, nagu ütlesin juba, meie oma teada. Nüüd mu härrad, Jumala nimel oma kohtadele. Kõige paremat Teile“.

Seisime nüüd, aasta hiljem, pärast vahepeal löödud suuri lahinguid, peale suuri sõ-

jalisi ja riiklikke sündmusi, kaugel lõunas, Rumeenia ja Ungari piiril Mets-Karpaatides, Bistretsioone, Baraskeului ja Voleasoki orgude piirkonnas — Dorna-Vatsra ja Kimpolungi vahel. Sõjategevus oli soigus, välja arvatud loid luuretegevus ning harv, unine suurtükiväe tegevus.

Minä, koos kadunud kapten Anton Irvaga, kes oli kirglik jahimees, käisime õhtuti nappisid küttes rakettpüstolitest, milleks olid harilikud 16-kal. jahipüssid. Jahilinde ja loomi oli seal põlismetsades tohtul arvul ja igatliiki. Tähelepanu ja uudsus sel jahil oli koondatud aga peamiselt kiskjatele loomadele nagu karud, hundid, ilvesed j. t. Leidus seal ka põtru, hirvi, metskitsi, metssigu jne. Öid ja päevi uitasime Irvaga põliste metsadega palistatud kuristike nõlvakuil, ronides kord üle mahavarisenud, „loomulikku surma“ surnud hiigelpuude tüvede, kord ronides läbi okste. Tihti peale juhtus, et kohutava pikkusega ning jämedusega puu oli nii mädanenud, et ainult õhukene koor hoidis selle kuju terviklust. Hii-

gelpuu „laiba“ alt läbi ronides purunes koor ja sisu lihtsast oksa puudutusest, mat-
tis meid oma alla. Ootamatust „õnnistusest“
toibudes ja puru alt välja ronides laususin:
„Anton, on see nüüd juudi manna?“ — „Ei
usu, juudid on ju maiad.“

Tuult, tormi, lund oli üleval. Orgudes aga
päike ja lilli, lõpmatuseni. . .

Põhjatult uudne ja ilus oli kõik algul.
Kuid see alaline raske ronimine alt üles mä-
gedele, ülevalt jälle alla — nagu see juba
aastaid kestnud sõdagi — see muutus kõi-
kide meelest lõpuks mõttetuks. Liiategi
veel nüüd, kui kurikuulus „päevakäsk nr. 1“
oli purustanud sõjaväes distsipliini, mille
tagajärjel endised korralikud, toredad ja
oma rahvale surmani truud väeüksused
muutusid süngeks lobisejajaks ja targuta-
jajaks, tuhandepäiseks tooreks ja jõhkraks
karjaks. Päevast päeva muutus sisekord
polgus üha raskemaks ja keerulisemaks.

Ühel heal hommikul tuli tötates minu
mullaonni Irv, käes mingisugune eesti aja-
leht.

— „Vaata Kaarel — Eesti polku formee-
ritakse... Läheme minema!“

— „Eesti polku?!“ imetlesin. Sellele peab
juba küll mõtlema.“

Istusime päiksepaistel kivile ning uurisi-
me hoolega ajalehte: „Tallinnas tõesti mi-
dagi kavatsetakse... ärevus eesti sõdur-
konnas Petrogradis... Lõuna-Eesti komi-
sariiks K. Parts...“

— „Tead, Anton, tuleb kirjutada Partsile,
küll ta sobitab meile siit väljapääsu kodu-
maale, Eesti polku.“

— „Kirjuta kohe“, rõhutas Irv.

Kohe meie siiski ei kirjutatud. Kaalusi-
me kahekesi enne mitu päeva. Oli ju nii
mõndagi, mille üle põhjalikult oli vaja jä-
relmõtelda. Ei saanud ju ka lühikesest sõ-
numist aru, oli see mõne tagavaraosaks või

Maapäeva Vanemate Nõukogu koosseis
18. veebruaril 1918 Maapäeva Klubi ruumides, Tallinnas.
Koos last: Jaanson, Saral, Rääm, Meigis,
Kuus, Ast, Uluos, P. Põts

Karultasid manifesti projektid Eesti iseseisvuse
ühendamise nimel ja manifesti projektid
Maapäeva alusjõud kiideti sel juhul
kiitaks. Teine lõpuliinid seatakse mure
valitsemis komisjon harrasid. Kõik, Jaanson,
Ast, Põts, kes on see kõik juba järele
paaran valmis, peavad tegelema.

Maapäeva Vanemate Nõukogu koosseis

Eesti Maapäeva Vanemate Nõukogu otsus Eesti iseseisvaks kuulutamise manifesti lõpliku teksti kindlaksmääramise kohta.

Üldine

See on meie ühine ülesanne, mis nõuab meie ühist jõudu ja tegevust. Meie ühine eesmärk on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki. Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki.

Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki. Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki. Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki.

Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki. Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki. Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki.

Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki. Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki. Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki.

Üldine

See on meie ühine ülesanne, mis nõuab meie ühist jõudu ja tegevust. Meie ühine eesmärk on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki. Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki.

Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki. Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki. Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki.

Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki. Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki. Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki.

Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki. Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki. Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki.

Üldine

See on meie ühine ülesanne, mis nõuab meie ühist jõudu ja tegevust. Meie ühine eesmärk on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki. Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki.

Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki. Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki. Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki.

Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki. Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki. Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki.

Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki. Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki. Meie ühine ülesanne on luua rahvuslik ühtsus ja tugevdada meie riiki.

Eesti Maapäeva Vanemate Nõukogu liikme Juhani Kukke poolt kirjutatud Eesti iseseisvuse manifesti algtekst.

kindluse üksuseks meeste kogumine või siis polk, mis peab tarbekorral aktiivselt oma maad kaitsma. Meie Irvega olime rivi- ja lahingumehed ja selleks tahtsime ka jääda. Tekkis kahtlusi, mõtteid küll poolt, küll vastu. Kirjutasin siiski Partsidele.

Ühel päeval, Irv, tulles jälle oma meeste juurest, pöörutas pahaselt:

„Ära siit — kaabakate keskelt. Neile ei jõua midagi mõistlikku enam tuupida pähe. On vaid hullude kari, vabanenud orjad... Hakkavad iga sammul vastu.

Õhtul on veel kõik ilus ja korras, hommikul aga vahivad sulle otsa kui metsalised. Agitaatorid teevad öösel oma musta tööd! Mina ei soovi enam näha neid mehi.

Sa tead aga, kuidas ma oma meestega kogu aeg olen läbi saanud. Kuidas ma neid olen hoidnud ja nemad samutigi mind!... Nüüd aga on kõik otsas. Meie ei mõista enam üksteist!”

Need olid Anton Irve sõnad, öeldud väga tõsiselt, kibedalt, ning selgelt. Tal oli täielik õigus. Olukord oli tõepoolest sarnane, muutumas üldiselt sarnaseks.

Sellises olukorras ei olnud kerge olla.

Pidasime nõu ja läksime polguülema polk. Sakeni juurde. Seletasime lugu polguülemale. Viimane ütles, tema teadvat ka kavatsusest luua rahvuslikke väeosi. Mingisuguseid korraldusi temale selles mõttes aga antud ei olevat. Ilma vastavate korraldusteta ta kedagi aga polgust välja ei lubavat. Sellega lõppeski seekordne jutt.

Ootasime pikisilmi, kas ehk siiski ei tule mõni vastav käsukiri. Seal tuli aga minu nimele äkisti telegramm: „Sõitke kohe mõlema; kohad valmis, polkovnik Tõnisson.”

„Nüüd polguülema juurde”, ütlesin Irvele.

Irv ei tahtnud kaasa tulla. Läksin ükski. Esitasin saadud telegrammi polkovnik Sakenile.

Otsus oli muidugi teada: ei luba, sest tema polevat mingit korraldust kusagiltki.

Ütlesin: „Härra polkovnik, minul on puhkuse järjekord neil päevil polgukomitee otsuse põhjal, Irvel paari kuu pärast. Aga otsekohevalt öeldes: mina kodumaale pääsedes enam tagasi ei tule.”

Polguülem muutus näost punaseks. Silmad tumenesid, pisar veeres palgele. Pühkides taskurätikuga silmi, olid tema otsekoheled sõnad nüüd:

„Leitnant Parts, teie Irvega olete olnud raudnaelteks polgus. Teiega olen võinud alati arvestada. Nüüd tahate lahkuda? Kelle hoolde jätate nüüd minu, oma polguülema? Näete, isegi mis meie polgus sünnib? Teile kahele jäi mu ainuke lootus.

Olete jäänud kohusetruudeks, lahkudes ei jää aga ühtegi ohvitseri, kes mind minu raskest olukorras toetaks ja abistaks.”

— „Aga, härra polkovnik, ega meie ei kao”, pomisesin meeleliigutuses ja vaikisin pisaraid neelates.

Liig raske oli lahkuda vanast lahingujuhist. Kuid elavalt oli silmis ka kodumaa, ta väljad, aasad, metsatukad, mäekünkad, kodupinna kaunid kontuurid, kodumaise päikesese õrnpunakas helk, omaksed, lapsepõlve mälestused; ja alateadlikult veel palju muudki.

Raske oli see hingevõitlus.

„Härra polkovnik, ma lahkun!...”

Paus. Vana, raudne sõjamees kogus end. Tõusis, võttis mu käe ja lausus:

„Leitnant Parts, ma saan teist aru! Aga ütlen teile, vaadates praeguse olukorra seisukohalt: minge Jumala nimel! Olge oma rahvuslikus polgus sama tubli, nagu olite siin. Vaatame, mis saab. Arvan, meie ainuke lootus on — rahvuslikud väeüksused. Kui need ka ei aita, siis on kõik otsas.

Hallipäine polguülem suudles mind ja meie lahkusime üksteisest — jäädavalt.

Hiljem kuulsin, et Sakenit ei puutunud omad sõdurid, vaid hallides sinelites habemikud, kogu aeg tagalas elutsenud „kangelased” olid ta tapnud kusagil Lõuna-Venes.

Polguülema juurest lahkudes lasksin korraldada omad dokumendid ja läksin Irvega jumalaga jätma, õigemini — head jällenägemist soovima.

„Noh, niipea kui minu puhkuse järjekord jõuab, tulen ka mina. Head nägemist, Kaarel!”

— „Kõigeparemat jällenägemist, kodumaal, mu sõber Anton!”

See jumalagajätt oli tolleaegses Ungaris, Valea-Saki orus.

Tugev, valge kasepuust kepp käes, laetud nagan puusal, sammusin üht haruorgu mööda üles, mäeseljäandiku suunas, kus asus polgu staap ja kantselei. Lillerikas org. Tee-rajast mõned sammud nirises hõbeselge mägestikuojake, rajades omale teed kaljude ja kivide vahel. Kümnekond meetrit vasakul peaaegu järsk mitmekümnemeetri kõrgune kaljusein.

Kalju serva taga platool oli ilus heinamaa, põhjatu lillerikkusega. Olime kord Irvega seal jalutanud, kusjuures tuhandevärviline lilledest vaip ulatus tihti põlvedeni. Sammusin edasi mäeseljäandiku poole.

Dokumendid käes läksin jätma meestega jumalaga. See oli kurb ja liigutav. Ehkki teadsid, et ma polgust lahkun, ei uskunud nad seda veel siiski. Nüüd oli aga käes otsustav

Eestimaa Päästmitse Komitee.

Däwafäsk nr. 1.

Eestimaa rahwale ja Eesti sõjawäele.

Eesti Maapäewa Manifestiga on Eesti iseseiswaks wabarit'ks kuulutatud ja walitsemise kõrgem wõim Eestimaa Päästmitse Komitee kätte antud.

Et Eesti wabarit'k iseseiswuse Manifestis käesolewas sõjas erapooletuks on kuulutatud, siis ei tohi Eesti sõjawägi ega ükski Eesti kodanik Wene-Saksa sõjast milgi wiisil osa wõtta.

Wene rahwakomisjaride mobilisatsiooni käsu kuulutame Eestis tühjaks ja maksuwetaks.

Kõik üleüldise walimisõiguse alusel walitud maa-, linna- ja walla-omawalitsuse asutused peawad ajawilimata oma kaitsestatud sõid jahtama ja wägivaldselt nendest ajemele astunud nõutogud, komiteed ja kõiksugu teiste nimetuslega asutused tulewad kõrwaldada.

Seadusliku omawalitsuse ehitaja nõudmisel peawad Eesti sõjawäed ja miilitis selle käsu läbitwimiseks kõigi abinõudega kaasa aitama.

Kirjutame kõigile tobanikkudele ja ametnikkudele, kus nad ka ei teeniks, ette, kõik abinõud tarwitusele wõtta, et Eesti mitte mingisugust riigi warandust wälja ei wheetaks ja ei häwitataks, sest see warandus on nüüdsest peale Eesti wabarit'gi omandus.

Eestimaa Päästmitse Komitee.

24. veebr. 1918. a. Tallinnas müüri- ja lendlehenale levitatud Eesti Päästekomitee päewakäsk nr. 1.

silmapiilk. Pisaraid, ja lihtsaid, südamest tulevaid sõnu! Suudeldi käsi, suudeldi minu varukaid. Viimased käepigistused. Oli juba õhtupoolik, kuid ilm oli siiski palav. Võtsin kübara peast ja andes veltveebile, sõnasin:

„Hoidke oma käes. Läheme.“

Sammusime alla mägestikust Bistretsioone oru poole, mis asub juba Rumeenia pool piiri. Pool tundi oma nelja-viie saatjaga mägestiku teerada mööda alla astunud, kust ülesse mäeseljandikule avanes avar vaade, seisatasime, vaatasin tagasi.

Õhtupäikesest verepunaseks värvitud põliste pukspuude tüvede vahel seisis minu sõdurid paljaspäi ikka veel kohalt liikumata.

„Halb ennustus, need veripunased puutüved, Jumal hoidku teid, vaesed mehed“, mõlkus hinges.

Veel pool tundi ja olin oma saatjatega orus, kus ootasid hobused.

Jätnud jumalaga oma veltveebli ja rühmailemad, astusin sama mõttega sisse ka polguarsti dr. Kaplani poole. Arst Kaplan oli pärit Tartust. Olgu tähendatud, et paremat sõpra kui see muulane, ei ole kerge leida.

Tema külalislahkus ja sõbralikkus, ausus ning heasüdamlikkus olid polgus üldiselt tuntud. Seetõttu oli tema korter ka keskuks, kuhu võimaluse korral kogu polgu ohvitserkond kogunes teed jooma ja „preferraat“ mängima.

„Jumalaga, jumalaga, jällenagemiseni Tartus.“

Polgu kassameistri kalessis, mida millegi pärast nimetasime „Trundaletiks“, kahe toreda musta täku röömsal traavil jõudsin Pietra linna. Siin mitte peatudes sõitsin raudteejaama ja istusin rongile.

Peale mitmekordseid ümberistumisi jõudsin kusagile L.-Venemaa linnakesse. Jällegi ümberistumine. Imekombel osutus 2. klassi vagunis üks kupee tühjaks. Olin teistest reisisaist vist pisut nobedam.

Järgmine nobeduselt oli üks juudi vanamees, kes istus minu vastu, hõõrudes käsi ja kes paistis põhjatult õnnelikuna.

Peagi tormas kupeesse suure laia kõne ja naeruga trobikond sõdureid. Võõrastades vaadati minule kui ka juudi vanamehele otsa. Elavaks kõneaineks oli seltsimees Lenin. Ülistati, karjuti „hurraa“, suudeldi üksteist. Nende omavahelisest jutust selgus, et olid Petrogradi ja Moskva üliõpilased, kes poliitilistel põhjustel olid Siberisse saadetud asumisele.

Kära ja askeldust oli palju, kuid tunnid möödusid ka kiirelt. Nõnda jõudsin kusagile jaama. „Seltsimehed“ kadusid. Peagi tulid nad tagasi teekannude ja saiadega. Valati teed klaasidesse ja kruusidesse, löigati lahti sai ja vorstid. Kui kõik valmis, tõusti pidulikult üles ja algas viisakas esinemisprotseduur. Pigistati kätt ja tehti ettepanek sõbralikust, vennalikust „trapesast“ osavõtmiseks. Kiievis lahkusid seltsimehed, minuga südamlikult jumalaga jättes.

—„Kas käsete seltsimees Leninile paljutervisi öelda?“

— „Võite ütelda! Aga lisage juurde, et ta vene rahvale mitte liiga ei teeks. Ärgu unustagu, et Wilhelm on piiril ja temalt meile midagi head ei ole loota. Jumalaga!”

— „Head jällenägemist!” karjuti läbiseigi. Head jällenägemist! seltsimees leitnant.”

Ilus on Kiiev. Päike oli äsja loojenenud, kui rong üle Dnjeperi raudteesilla põhjapoole liikus. Unustamatu pilt jõest, linnast. Jõudsin vahejuhtumisteta Peterburki. Otsisin üles

Ohvitseri tän. elutseva vana sõbra Liven-tahli, kellelt kuulsin, et samas ligidal Jaani kiriku majas olevat mingisugune eesti sõjaväelaste korraldamispunkt. Selle leidsin peagi üles. Leitn. Th. Käärrik, kes paistis olevat tolle asja eesotsas, juhatas mind Rakverre.

Järgmisel päeval peatus rong Rakveres kus asus tollal l. Eesti polk.

(Järgneb.)

Esimesi eelheitlusi enamlastega.

Tartu linn oli 1917. a. lõpul ja 1918. a. algul suurel määral läti enamlaste võimu all. Kui aga arvestada asjaolu, et läti enamlaste mõjuvõim oli tähendusrikas üle kogu Venemaa ja et läti enamlasted olid ka vene Asutava Kogu laialisaatjateks, siis mõistame õieti, kuid võrd masendav oli läti enamlaste ülivõim Tartus. Nii ei tähendanud 1918. a. veebruaris Tartusse sissemarssivad Saksa sõjaväed õieti küll mitte midagi muud, kui Tartu järjekorralist langemist ühe sõjaväelise okupatsiooni alt — teise alla.

Neis üliirasketes tingimustes oli Tartus asuva Eesti Tagavarapataljoni peamiseks kohustuseks hoolt kanda, et ei satuks hädaohtu Tartu linna ja ümbruskonna elanikke elu ja vara. Neil kaalutlustel saadeti osa Eesti Tagavarapataljoni koosseisust maale. Tartu linn oli aga Saksa okupatsioonivägede tulekul nagu mingi sõjaleer, kus tänaval liikusid läti enamlaste kui ka Eesti Tagavarapataljoni sõjaväelised patrullid. Siin mälestused ühest kokkupõrkest läti enamlastega 21. veebruaril 1918. a.

21. veebruar 1918. a. tabas Tartut täielise teadmatusega homse päeva pärast. See teadmatust haaras kõiki, nagu mingi koormav raskus. Vaksali suunas järjest sõitvad veoautod näitasid selgelt, et läti ja vene sõjaväeosad valmistuvad kiirelt evakueerimisele. Sealjuures aga puudusid meil andmed Brest-Litovski rahutingimuste üle. Eesti Tagavarapataljoni noorema ohvitserina astusin staapi, et saada informatsiooni. Polkovnik Rosenbaum arvas vajalike olevat tõkestada läti enamlastele toiduainete väljavedu linnast, et sellega kaitseda Tartut varitsevast näljahädast.

Lahkusin staabist koos lipnik Paulovitsiga, kui nägime kuidas rasked veoautod, mis koormatud jahu- ja suhkrukottidega, aina vuratsid vaksali suunas. Olime jõud-

nud Raekojaplatsile, kui meile vastu sõitis tühi veoauto, koormaks määratud enamlasted-sõdurid. Meie otsus oli kiire. Andsime silmapilkselt märku veoautole seismajäämiseks. Sõdurid veoautolt jooksid tänavale laiali, nagu oleksid nad tabatud väärtelt. Järgmisel silmapilgul olime veoautos, et sõita kasarmusse, kus asusid Eesti Tagavarapataljoni väeosad. Seal võtsime veoautole meeskonna püssidega ja ilma pikema järelemõtlemiseta sõitsime tagasi linna.

Kuna läti enamlaste ja Tartu Täidesaatva Komitee staap asus „Bürgermusses“, Uueturu tän., siis käsutasime veoauto Aia tänavale „Vanemuise“ ette. Jättes auto juurde valve, aetasime meeskonna ahelikku, et liikuda ahelikus „Bürgermüsse“ ette. Millised võisid olla operatsiooni tagajärjed, selle üle ei olnud aega kellelgi peamurdmiseks. Meie pealetung oli sama kiirelt korda saadetud, kui mõeldudki. Riia tänava ristkohal avardus alleega poolitatud Uueturu tänav, andes ruumi ahelikule. Lipnik Paulovits ja mina käisime aheliku taga. Tänav oli inimestest silmapilkselt jäänud tühjaks. Aga veel enne kui jõudsime ahelikus Aleksandri tänava ristkohale, nägime, et „Bürgermusses“ oli meid märgatud, kuna sealt toodi tänavale „Maksimi“ raskekuulipilduja. Ahelik tõmbus kiirelt Aleksandri tänavasse, sõdurid kadusid õuedesse. Olin mundris ja minul ei olnud võimalik pageda. Ei sobinud. Nii läksin rahulikult südalinna Barklai platsi suunas, kuigi minul oli käes sõduri vintpüss.

Samas jooksis minule ootamatult järele Tartu Täidesaatva Komitee esimees, läti kütipolgu leitnant Brjunenjeeks. Ta sõõstis, nagu mingis vihahoos minule kallale, tabades mind täägiga selga. Ma langesin liikumatult tänavale maha. Kui mõni aeg

Saksa okupatsioonivägede jõudmine Haapsalusse, 1. Eesti polgu staabi ette 21. veebruari hommikul 1918. a.

hiljem avscain silmad ja ärkasin meele-märkusetusest — ma ei või ütelda, kui palju aega ma lamasin — ei teadnud ma vähematki, mis oli minuga juhtunud? Minu pea kohal oli piiritu kõrge, sinetav ja selge taevakumm. Ainult siis, kui tundsin külje kohal midagi sooja ning ühtlasi kleepuvat, siis mõistsin, et olen haavatud. Mäletan, et tormasin tänavalt õue, sealt aeda ja mingil rõdul tahtsin teha enesele sidumist, et takistada verejooksu. Haava sidumisest ei tulnud muidugi midagi välja. Väsinuna jõudsin kuidagi esimese arsti juurde, kus tehti minule hädaside. Sealt läksin edasi Tartu linna haiglasse, kus minu haav juba

korralikult pandi sidemesse. Õhtuks jõudsin koju, kus mind arstisid dr. Kroll ja dr. Pärli — tolleaegsed Tartu Eesti Tagavara-pataljoni arstid.

Nii see siis oli, kakskümmend aastat tagasi, 21. veebruaril 1918. a., millal arenes üks esimesi kokkupõrkeid enamlastega. See oli kahvatu eelheitlus, millele järgnesid pärast „musta suve“ ja pärast Saksa sõjaväelise okupatsiooni lõppu juba ägedad lahingulised heitlused, mis olid määrava tähendusega hilisematele suhetele meie ja idanaabri vahel.

M. P.

Irboska vallutamisel 14. veebruaril 1919. a.

H. Koorits.

Pärast Valga ja selle lähema ümbruse põhjalikku puhastamist punastest, saame käsu ühes Soomusrong nr. 2 jälitada vaenlast Võru-Petseri sihis ja seal teotsevad punased maalt lõplikult väljatõrjuda. Punased on aga hoopis kadunud raudtee piirkonnast. Neid tuleb otsida mitmekümne kilomeetri tagant. Nii, seistes Antsla jaamas, tuleb meie dessandil 30-kilomeetriline rännak ette võtta, et puhastada Mõniste mõisat pu-

nastest. See on ka ainum tõsisem kokkupuutumine punastega sel vahemaal.

Nii liigume, sildu ja raudteed parandades, takistusteta Petseri poole, kuhu jõuame 14. veebruaril. Tuju on kõigil hea. „Päris lõbureis“, kiidavad mehed. Eriti tõstab meeleolu teadmine, et vaenlane meie piiridest väljalöödud ja sõjategevus viidud vaenlase territooriumile. Seda olukorda mõistsid kõige paremini hinnata need, kel-

le omaksed ja sõbrad olid olnud punaste meelevalda all.

Petserist alustame 14. veebruari hommikul pealetungi Irboska sihis, mida juhatab kapten A. Irv, kes asub Soomusrongil nr. 1. Meile järgneb Soomusrong nr. 2. Olin rongi liikumiskorraldaja ehk „liigutaja“, nagu mehed seda ametit nimetasid lühidalt. Sellesse ametisse olid koondatud kõik raudteelase kohused, algades pööranguseadja ja lõppedes rongijuhiga. Liikumise ajal asusin ka esimesel või tagumisel kahurplatvormil, signaalikella juures. Vedurid asusid rongi keskel ja vedurijuhid, kes ei näinud ei ette ega taha, töötasid ainult elektrikella signaalide järele.

Liigume ettevaatlikult, sest tee võis olla punaste poolt lõhutud. Borovitsõi küla juures ongi sild purustatud, mille parandamiseks kulub umbes tund aega.

Zabelino küläni jõudes, näeme paremalpool raudteed, umbes poole kilomeetri kaugusel, mingit kolonni kõrgendikku mööda liikumas Irboska sihis. Punased! Silmapilk antakse käsk kuulipildujateplatvormile avada tuli kolonni pihta ja minuti pärast paiskub mulda ja lund kolonni kohal ülesse. Kolonn jääb seisma. Sealt vehitakse kätega ja karjutakse midagi. Lõpetame tulistamise. — „Pagana pihta, võimaks omad!“ — „Nojah, eks 2. jalaväe polk“, kuuldub arvamisi.

Kapten Irv jääb mõtlema. Väga võimalik, et 2. polk hakkas Petserist edasilükkuma. Aga nad oleks meile vähemalt sellest teatanud. Riuetuse järele oli üldse võimata midagi kindlaks teha, sest kanti ju meilgi vene sineleid ja „papahhasi“.

— „Ei, need on punased“, sõnab kapten Irv. „Avage tuli!“ Kaks šrapnelli vihisevad üle kolonni ja „maksimid“ hakkavad uuesti põrisema.

Nüüd läheb kolonnis aga hoopis elavaks. Karjutakse, vehitakse mütsidega. Kaks meest jooksevad mäest alla rongi poole, vehkides ja midagi karjudes. Jälle lõpetame tule. Kas tõesti omad?

Üks meestest on juba jõudnud nii lähedale, et sõnadest selgesti võib aru saada. „Ne streljaite, svoi! (Ärge laske, omad.) Karjub ta hingeldades. — „Kto eto svoi?“ (Kes need omad), küsib leitn. E. Neps, minnes vastu. „Da svoi, bolševiki!“ (Omad, enamlased) kõlab vastus. Juba ongi leitn. Neps ta varukast kinnihaaranud ja tirib platvormile.

Nüüd alles taipab mehike, et on eestlaste kätte langenud. Ärarääkimata hirm peegeldub punaväelase näos. Mõne silmapilgu seisab ta nagu kivistunult, siis korraga haarab ta leitn. Neps'il ümber kaela kinni, ja enne kui see millegist saab aru, on ta saanud mahlaka suudluse. „Djädenka, ne rastreläi menja! (Onuke, ära lase mind maha) — ja jälle suudlus. Vihaselt sülitades, liukab leitn. Neps ta eemale.

Teine mees, kes jäänud eemale seisma, nähes oma kaaslaste „sissekukkumist“, lüppab tagasi.

Aratakse kolonni pihta marutuli ja dessant tormab välja.

Kui dessant jõuab kõrgendikule, on kolonn juba jooksnud laiali, jättes maha ühe hobuse, püsi ja laskemoona.

Liigume jälle edasi. Punased põgenevad meie eest paanilises hirmus. Kui jõuame Lezgi küla kohta, hakkab punaste patarei meid pommitama. Vastame mõne lasuga ja liigume edasi, saates välja dessandi.

Košeljaha ja Irboska vahel on tee väga hädaohtlik. Vasakpool on mägine, kuna parempool teed on sügav org. Raudtee lookleb mööda mäeveerusi, tekitades hulga järske käänakuid. Oleme juba jõudnud hädaohtlikkude käänakute piirkonda, kui korraga ühe nüisuguse käänaku tagant sööstub meile vastu punaste soomusrong.

Meid silmates peatub ta järsku. Paar korra-
tat lasku meie suunas ja juba kihutabki rong täie auruga tagasi.

Ka meie rong on peatunud. Vedurijuht, arvates, et punased lasevad meile tühja rongi vastu jooksta, pidurdas, et anda tagasikäiku. Segadusse viis teda veel kisa: „Tagasi“.

Kapten Irv on ärevuses. Tal tekkitab mõte, nii öelda, punaste rongi „saba peal“ sissesõita Irboska jaama, ja sealt veel edasigi, kas või Pihkva, kuid arusaamatuse tõttu nurjub nüüd see katvus.

Annan signaali „edasi“. Rong hakkab liikuma. Algab tagaajamine.

Kuid oleme palju aega kaotanud; pealegi ei suuda meie raske rong kohe arendada suuremat kiirust, kuna punaste rong, mis koosnes ainult vedurist kahe vaguniga, liigub kergelt, kui mägukann. Meie rongi kiirus kasvab küll iga minutiga, et punastele järele jõuda ja takistada raudtee purustamist.

Korruga rongi ees raudteeliinil, umbes 100 m eemal, kerlib mullasammus. Siis kostab plahvatus. Instinktiivselt vajutan signaalinupule „seis“, kuigi tean, et ükski maapealne vägi ei suuda rasket rongi nii lühikese vahemaa peal pidurdada. Veel plahvatus... siis teine... kolmas... neljas... Ma ei loe enam. Mürtsudes lendab rong üle katkiste kohtade. Ootan ainult silmapilku, mil kihutame alla orgu, muidugi mitte enam roopaid mööda... Rongi kiirus väheneb. Veel mõned tõuked ja rong peatub järsu nõksuga. Veeren platvormilt, et järeleleavadata, mis on juhtunud. Kõik näib olevat korras, — rong seisab roobastel, kuid tagumise veduri rattad on purustatud kohta jäänud kinni.

Haagin poole rongi kinnijäänud veduri küljest lahti ja see, kahuritest vahetpidamata tulistades, liigub jaama poole.

Veduri roobastele tõstmise ei sünnita erilisi raskusi, sest tungrauad olid meil kaasas. Tee parandamiseks puudub aga aeg, kuigi meil roo-

pad ja remonttöölised on kaasas. Purustatud kohtadesse pannakse puupakud sisse ja tee on sõidukorras.

Purustatud koht on just väikse silla peal. Kui remonttöölised vedurit tõstsid roobastele, lähen silla alla, et seda uurida lähemalt. Silla alt leiain kaks umbes 4-kilolist pakki pürokseliiniga, süütenöörid küljes. Punastel ei olnud enam aega neid süüdata ja see päästis meid; oleks nad silla jõudnud lasta õhku, ei oleks rongist küll vist palju järele jäänud.

Sel vaheajal, kui meie punaste rongi tagaajamise ja teed katsusime parandada, on meie dessant vallutanud mitu küla. Ka meie ratsasalk on lõunapoolt tunginud Irboska peale ja saanud 55 vangi, nende hulgas kaks endist ohvitseri ja ühe arsti abikaasaga ning ühe kütipolgu kantsleli.

Siis jääb kõikjal vaikseks. Nähtavasti taganenud punased koonduvad uutele seisukohtadele.

Lähen jaama, et näha, palju ka „soomust“ saadud.

Ehk küll ratsasalk aegsasti oli kohal ja rongidki kiiresti jõudsid kohale, olid punased siiski jõudnud kõik jaamast väljavedada. Mitte ühte vagunit, mitte ühte vedurit ei ole seal, jaam on täiesti tühi. Ainult roobaste kõrval lamab noore naisterahva laip, purustatud jalgadega ja juamahoone ees on suur vereleik ja selle kõrval verine inimjalg katkises säärsaapas. Kolades mööda hooneid, leiavad mehed siiski ühe sõiduauto, mil puuduvad aga küünlad ja magneto. Ka leitakse veel gipsivabrikust umbes sada tünni tsementi.

Irboskast me edasi ei sõida, vaid jääme sinna ööbima. Mehed on küll väsinud, kuid magada ei saa keegi, — punaste patareid pommitavad meid kogu öö kestel ja ka nende soomusrong käib meid „vaatamas“.

Et tüütajatest lahti saada, saadetakse välja dessant punaste patareid äravõtma, mis asub paremal umbes 3 km kaugusel. Patarei asub aga lagedal ja dessant ei pääse üldse selle lähedalegi.

Pärast keskööd hakkab meid veel pommitama kolmas patarei. Mürsud langevad ikka tihedamini. Rong aga seisab liikumata, kinnikaetud tuledega, pime, vaikiv.

Seisan esimese kahuri platvormil signaalinupu juures, oodates käsku rongi tule alt väljaviimiseks. Seisukord ei ole kuigi meeldiv. Kõrvalukustava müraga lõhkevad granaadid, sekundiks valgustades lumist maad. Granaadikillud, ülespaisatud muld ja kivid lendavad õudse vingumisega pimeduses; plaksatades põrkab mingi kõva ese vastu platvormi soomusseina ja ragisedes langeb midagi vaguni katusele. Võib olla muld... võib olla šrapnellikuulid...

Rongi tagasitõmbamiseks aga käsku ei tule. Taippan, et kapten Irv on otsustanud jääda kohale.

Astua patarei meeskonnaruumi. Siin on soe, valge. Meestest keegi ei maga, kõik on millegiga ametis. Keegi pühib hoolega põrandat, teine tohib vahetpidamata puid raudahju, kuigi see juba üleni punetab ning ruumis valitseb põrgukuumus.

„Keda, kurat sa kuumatad, nangunii tuline palav“, toriseb vana pikkade vurrudega jefreitor, pühkides laubalt higi. Ta on senini krampliku tähelepanuga vanalt ajalehetükilt lugenud kuulutusi.

„Küll sulle varsti õhuauk tehakse“, vastab ahjukütja. Mehed närvitsevad ilmselt. Neid ei hirmuta punaste granaadid, ei — nendega on nad juba harjunud — aga nii seista tegevuseta punaste tule all, see käib üle nende arusaamise.

Wiljandis 26. märtsil (8. apr.) 1917. a. korraldatud Eesti Vabaduse Püha kava esilehekülj.

Kaval on eesti rahvusvärvid ja selles äratab tähelepanu juhtlausena autonoomia nõue.

Meie soomusrongide suurtükiplatvorme Vabadussõja algerioodil.

Hommikul, kella 5 paiku, vaikib tuli. Ootan veel pool tundi, siis ronin platvormilt ja lähen staabivagunisse sööma. Korrapidajalt ohvitserilt kuulen, et meie rong öö jooksul on kuus korda saanud pihta. Orkestriruumis on granaat purustanud suure trummi ja vungilangenud ohvitseridest ühe surmanud ja teist haavanud. Staabivaguni katus on ka šrapnellikildudest saanud vigastada ja üht vagunit on läbistanud lõhkemata granaat.

Nüüpea, kui hakkab valgenema, alustavad punased jälle pommitamist. Lähen platvormile tagasi.

Esimesed punaste granaadid lendavad gipsivabrikusse, siis üle rongi. Punased on meid haaranud „kahvlisse“ ja alustavad tulistamist. Nüüd muutub meie asukoht otse põrguks. Vaguni seinad värisevad vahetpidamata kukkuvate mürskude lõhkemisest, mille killud paiskuvad laiali hülades ja vingudes ning terav püssirohusuits tungib ninna ja silmi. Ja üle kõige selle laskub hall tolmupilv, gipsivabrikusse langenud mürskude tagajärg.

Kapten Irv'ele tehakse ettepanek rong tagasi tõmmata. Ta saab ügedaks. — „Mitte ühte samugi tagasi! Õhtuks jõuab jalavägi kohale, võtab Irboska alevi oma alla ja meie läheme edasi Moglino peale.“ Seepeale käsib ta paar kilomeetrit sõita edasi.

Meie jalavägi ei tule, ega tule, kuna punaste jõud ühtelugu kasvab. Seisame enamasti vaikides Irboska jaamas vaenlase tule all ja ootame ikka kannatlikult oma jalaväge.

Et punased raudteed meie seljataga ei saaks üralõhkuda, saadetakse Soomusrong nr. 2 takapoole. Ja õigel ajal, sest üks 50-meheline punaste salk on juba Kopanitsõi küla kohal väljajõudnud raudteele ning meie juure ruttavale remontrongile tunginud kallale. Oleks peaaegu juhtunud

õnnetus: remontrong kihutas täie auruga Irboska poole ja oleks mäe taga seisvale soomusrongile jooksnud otsa. Soomusrongi mehed hüppasid rongilt maha ning tõstsid hüigla kisa. Kisa kuuldes, vaatas vedurijuht välja. Nähes soomusrongi, andis ta vastuauru ja pidurdas veel viimasel silmapilgul.

Soomusrong nr. 2. saatis dessandi välja, kes remontrongile kallaletunginud punaste salga peksis laiali. Valve pandi mäeharjale välja ja alustati tee parandamist.

Pärast lõunat jõudis meie jalavägi kohale. Kahuritulega puhastasime punastest mitmed

külad, kuhu siis asusid meie jalaväe osad.

Öö vastu 16. veebruari veedame Irboska jaamas. Punased on jälle ühe patarei toonud juure ja tulistasid meid vahetpidamata.

16. veebr. hommikul jätkavad punased pealetungi. Kaks punaste soomusrongi lähenevad Irboska jaamale ja kolme kilomeetri pealt avavad tule meie rongi pihta. Selgelt on näha punaste rongi kahuritule välgatusi, sest tee Irboskast Moglino poole on nõorsirge. Nihutame endid punaste rongile veidi ligemale ja avame tule. Meie mürsud langevad otse punaste rongi ette ja kõrvale. Kuna 3-me tolline tulistab esimest rongi, püüab meie 42-he lümine Šneider tabada tagumist rongi. See õnnestub. Kuuenda lasu järele tõuseb tagumiselt rongilt aur; laskmine vaikibki ning kiiresti hakkab ta liikuma Moglino poole. Sellega on esimene rong võetud „kahvlisse“. Korratult tulistades, ruttab ta oma kaaslasele järele, sealjuures tabab aga teda üks lask otse kahuriplatvormi.

Kahevõitlus punaste rongidega on meid viinud mitu kilomeetrit Irboskast edasi. Sealjuures võtame kaasa ka ühe punaste telefonisti, kes ei jõua raudteepuutkast põgeneda.

Kui hakkame tagasiliikuma, avavad Gradištše küla poolt üks raske- ja üks kergepatarei meie pihta tule. Mürsud langevad raudteeliini peale, seega ühvardades purustada meie taganemisteed. Et seda vältida saadetakse Gradištše küla peale dessant välja. See aga võetakse niisuguse kuulipildujatulega vastu, et on sunnitud taganema, kusjuures 3 ohvitseri saab haavata, nende hulgas rongi ülem leitn. Neps, kes juhatab dessanti.

Kui jaama jõuame, on punaste tuli muutunud nii ügedaks, et võimata on jääda seisma. Et vähegi saada rahu, sõidame mõned kilomeetrid Kõšeljäha poole.

Nüüd, kus tule alt oleme väljas, tunnen, et olen surmani väsinud; olen ju üle 50 tunni vahet-

pidamata olnud ärkvel. Sirutan end luskemoonu kastidele ja uinun silmapilkselt.

Kui kaua magasin, ei tea, kui keegi meestest mind üratab. Telefon heliseb. Kahman kuulde-toru.

— „Hallo!“

— „Sõida kohe jaama, punaste rongid tungivad peale,“ kõlab käsk.

Nürimeelselt vajutan signaalinupule. Rong hakkab liikuma. Meeskonnaruumist väljub leitn. Sabolotnõi.

— „Kuhu meie jälle sõidame?“ küsib ta uniselt.

Õõ möödub siiski rahulikult.

Varahommikul algab uus pealetung. Punased on õõ jooksul juuretoonud jõude ja poolringina koondunud ümber jaama. Mõned punaste salgad liiguvad juba meie seljataha. Meid ühvardab ümberpiiramine. Jaamast ja Senno külast kutsutakse ära valvetõkkes. Tõmbume tagasi Obdeki jõeni.

Soomusrong nr. 2 saab käsu punased Irboska jaamast väljalüüa. Ta liigub jaama poole. Jaamast kihutab vastu punaste soomusrong. On kuulda lähikest tulevahetust ja juba kihutab pu-

Saksa okupatsiooniväed liiguvad veebruaris 1918. a.küüthobustega üle mere Pärnu poole.

— „Punaste rongid tungivad peale, läheme äraajama.“

— „Poisid välja!“ hüüab Sabolotnõi.

Mehed asuvad kahuri juure.

Patareid, silmates tõusvat suitsu, hakkavad jälle meid tulistama. Vajutan veel korra nupule „täisaur“ ja kihutame läbi punaste marutule.

Jaama ette jõudes näeme kahte suitsu, kargemal veel kahte, tähendab, — 4 rongi. Kaks tagumist on kaunis tagasihoidlikud. Niipea, kui tule avame, tõmbuvad nad kohe tagasi, kuid kaks esimest tungivad visalt peale. Kahevõitlus ei kesta kuigi kaua. Üks punaste rong tulistab nõrgalt, kuna teine hoopis vaikib. Pea kaavad nad silmapiirilt.

Õhtupoole tungivad punased juba kõige jõuga peale. Nende patareid tulistavad meie jalaväe seisukohti ja sunnivad neid taganema. Ka punaste väeosad nihkuvad ligemale. Nähtavasti on punastel nõu vallutada Irboska jaama.

naste rong tagasi. Jaama tungida pole mõtet ja Nr. 2 tõmbub tagasi, mäe varju. Kuid korraga hakkab rongile langema käsigranaate ja miine.

Mis see tähendab? Punased on juba õige kaugele edasi jõudnud ja asuvad mäel maailmasõjaaegsetesse Vene kaevikutesse. Märgates rongi hakkasid nad käsigranaate loopima.

Rong liigub nüpalju tagasi, et saab kahuritest ja kuulipildujatest parajasti tulistada kaevikuid, ja avab marutule. Punastele ei jää muud üle, kui jalgadele anda valu, paljud aga jäävad liikumatult lamama. Rong asub endisele seisukohale.

Tarvis oleks hirmutada veidi ka punaste soomusronge Irboska jaamas.

Mäeharjalt, telefoni läbi, juhib tuld leitn. Sabolotnõi. Sähvatab tuli, kõrvalukustav pauk ja hulgudes lendab esimene granaat jaama. Kuuldub lõhkemine. „Kurat, pihta sai! Andke nüüd!“ hüüab telefoni Sabolotnõi. Ja nüüd lendab gra-

naat granaadi järele kahurist. See on niisugune kiirtuli, millist võivad saavutada ainult sarnased suurtükimehed nagu olid rongi suurtükiplatvormil „Pisuhännal“.

Sabolotnõi teatab telefoni läbi, et punaste rongid põgenevad. Üks neist aga seisab paigal ja meeskond on pealt mahahüpanud ja jookseb laiali... Kõne lõpeb. Vaatame välja. Leitn. Sabolotnõi mässib ninarätti ümber käe.

Uuesti toru võttes, teatab ta, et punaste kuul on tal sõrme otsast tüki ära viinud. Ta hakkab aga uuesti tuld juhtima.

Meie teine rong, mis asub eespool, liigub jaama poole, et lähemalt järele vaadata vigastatud punaste rongi. Kui võimalik, siis äratuua, kui mitte, siis purustada. Mehed rõõmustavad: „Käes! Eht soomus!“ Aga rõõm on liiga varajane. — Punaste vedurijuh, nähes meie rongi liginemas, paneb auru peale ja viib rongi riismed minema. Mehed sülitavad.

Jaam on jälle meie käes. Kuid sellest pole kasu. Ainult kahe soomusrongiga ei oleks meie suutnud ikkagi jaama hoida oma käes. Siiski jääb Nr. 2 esialgu jaama.

Nüüd aga koondavad punased kõik oma tule jaama taha, et tabada meie rongi. Raudteele sajab granaate kui vihma, purustades roopaid ja liipreid, imekombel ei taba aga ükski rongi.

Ka Soomusrong Nr. 2 seisukord jaamas pole parem. Sinna juhitud punaste tuli muutub järjest intensiivsemaks. Meie rong tahab minna appi, kuid punased otse külvavad raudtee granaatidega üle. Ka käskjalad, kes saadetakse teise rongi juure taganemiskäsuga, ei pääse tulest läbi. Nr. 2 tuleb jätta enese ja saatuse hoolde.

Hambaid kiristades manööverdame oma rongi tule alt välja ja jääme ootama, kas tuleb Nr. 2 ka välja, või jääb Irboska jaama purustatuna.

Aga ta tuleb. Ja terve nahaga. Edasitagasi liikudes, vahest peatudes, on nad petnud punaste patareid ja sel kombel tule alt pääsenud. Purustatud tee neid ei pidanud, purustatud kohdadesse pandud puupakud, nagu varemgi — ja nii oligi tee „klaar“...

Neli ööd-päeva, 14.—19. veebruarini olime Irboskat pidanud oma käes. Neli öödpäeva olime meeleheitlikult võidelnud punaste ülevõimuga. Meie vastu oli 8—10 punaste polku, umbes 20 patareid ja 4 soomusrongi. Vaenlane oli igapidi üle meist nii inimjõu, kui ka varustuse poolest. Selle peale vaatamata kaks Eesti soomusrongi pidasid kinni selle massi ja isegi sundisid teda mitu korda taganema. Vastasel ei olnud aga seda mida meil, raudset tahet võita ja terasnärve...

Irboska jääb ikkagi seekord punaste kätte. Närvid üksi ei aita. Minu närvid on ka otsas... Tahan magada, magada ja magada.

„Kadunud hing!...“

Lugu ühe patarei lustakast mehest Benjamin Ogallikust.

Oli kuumemaid juuni ilmu 1919. a. Tookord meie patarei venis pikas vooris edasi mööda liivast mäenõlvakut Rodenpoisi (Ropazi) lähedal, Lätimaal. Jalavägi oli äsja lõõnud landeswehrlastele „sõidu sisse“ ja nüüd otsiti kahuritele sobivaid kohti, et saaks hakata toetama meie rünnakut.

Valitses äritav vaikus. Tolmu, inimeste ja hobuste üleskeerutatud, hõljus pilvena voooriga kaasa. See laskus tuhkja korrana kahurvälaste hingistele nägudele. Vahus hobused turtsusid; neilegi kippus tolm liiga tegema. Ei olnud seal ka koralikke teid. Oru põhjas mägede vahel vingerdava oja voogudesse oleks võinud ju laskuda, kui poleks see mitte tundmata oma käärudes ja kivide vahel. Oli käsk just selles orus kuskil võtta patareile positsioon. Aga edasipääs läks järjest raskemaks. Ei lõppenud ka see mäekühmudel turnimine! Tõusta haljale tasandikule ei tohtinud, oleks olnud vaenlasele nähtav. Järjest raskemaks ning ohtlikumaks muutus kahurite edasitoimetamine. Mägi oma järsumail külgedel ühvardas uperpalli lennutada alla orgu kõik — inimesed, loomad, rasked relvad, laskemoona koormad.

Iga mees vist tol hetkel, oli ta siis jala, ratsa või kükitas kuskil laskemoona kaarikul, oma hingest tajus midagi rasket. Kõiki oli valdanud piiritu tülpimus ja väsimus. Juba paar tundi oldi nii peagu sihita longitud ringi. Vaid patarei veltveebel sagis oma väsimatu kõrvil edasitagasi. Kuid näis, et ka tema get viimseid pingutusi.

Veltveebel esines patarei ülemale, tüsedale vana tsaariarmee ohvitserile, mingi ettekandega. Tema pruunid silmad vaevalt seletasid paksude kulmukarvade tagant ja läbi tolmupilve väikekeskavulist veltveebliit suure kõrvi turjal.

Kapten vastas oma truule abilisele midagi ebamääraselt. Ka teda piinas tüdimus nagu igat rea-meetki.

— „Härä kapten!“ rõhutas veltveebel, „Ogallik saabus alles nüüd kohale. Ilma hobuseta ja — purjus. Juba ülevaatusel mõisas ta puudus... Noh on see mees meile tülinaks!“ lõpetas ta iga üksikut sõna rõhutades.

— „Kadunud hing, niisugune!“ pomises kapten omaette.

— „Peavahti saata ta mõneks päevaks ja siis — jalaväkke,“ kurjustas veltveebel edasi. Veltveebli ägedatele sõnadele suhtus kapten siiski kuidagi ükskõikselt.

Põrgukuumus aina suurenes. Ei suutnud ka kapten seetõttu kuidagi koondada omi mõtteid reamees Benjamin Ogaliku mõistmiseks ja tema üle otsustamiseks veltveebli esitise kohaselt. Ta tahtis nagu midagi meelde tuletada Ogalikust ja rahustada veltveebli, kuid tulemusi sel siiski polnud. Ja nii liikusid kapten ja veltveebel edasi vaikides.

Benjamin Ogalik oli suurt tantsu-, laulu- ja pillimees ja kõigiti lõbus poiss, kuid — parandamatult logard ja napsitaja. Kus oli Ogalik, seal oli alati lõbu ja nalja ning kogu ümbrus oli täis rõkavat naeru. Tolsamal Ogalikul, seda teadsid kõik, polnud kunagi mingit muret. Ta oli nagu mingi luulekuju patareis — keset askeldusi, väsitavat tööd ning ühetoonilist halli ja igavat sõjamehe elu. Kuid siiski, kus oli tarvis, seal oli Benjamin ka alati valmis kaitsema kogu patarei huviseid ja au. Ta jagas oma toiminguis kõik inimesed ikka kahte liiki: sõjamehed ja eraisikud. Esimeste suhtes ta katsus, niipalju kui võimalik, ikka toimida kõigi sõjamehe eetika nõuete kohaselt. Eraisikutega aga, eriti lätlaste ja venelaste suhtes, lubas ta endale igasugust käitumist. Tema ohjeldamatu energia ning muretu kergemeelsus kuidagi ei sobinud sõjaväeteenistuse valju režiimiga. Ka mitte hirm karistuse eest, ega ka hea sõna ei saanud teda juhtida korralikule eluviisile. Kuid ta oli siiski kõigist armastatud. Sõbrad ja lähemad kaasteenijad hindasid teda ta võrratult lõbusa tuju, vempude ja naljade pärast.

Nüüd, mõni hetk hiljem, seisis ta veltveebli saatel patarei ülema ees. Pikk suunatud maha, hoidis ta sedasi oma ülemuse uuriva ja läbitungiva vaate eest. Tema punetav nägu, pisut ülespoole kasvanud ninaga, alati punnis ja vesiste silmadega, avaldas suurimat ükskõiksust ja alistumist saatusele. Väline otse kõrvetav kuumus, peavalu pohmeluse tagajärjel, surmani väsinud (oli ta ju jala patareile järele käinud 20 kilomeetrit) ja eelseisev „saun“ ülemuselt, tegid ta meeoleolu üpris mõrudaks, mida juhtus selle mehega muidu õige harva.

— „Kus lubas teil sedasi omapead ringi hul-

kuda? Kus olite? Väljakohtu alla tuleb anda,“ kurjustas patarei ülem, kogu selle kurjustamise kunstlikult eneses välja kutsudes.

— „Just nii, härra kapten, läks veidi võtmiseks... Oma küla poisiga juhtusin kokku,“ piikus õige haledalt Ogalik ja ta pea vajus veel sügavamalt rinnale.

Kapten seisis mõni hetk nõuta. Ta ootas Ogalikult pigemini valet, midagi vastupuiklevat ja varjavat. Ent süüdlase otsene, puhtsüdamlik pihtimus hajutas lõplikult kapteni meelepaha, ta lõi käega lootusetult ja läks oma teed. Ja Ogalik, ka-valalt muiates, läks ka oma teed.

Oli möödunud umbes poolteist kuud. Meie väed võitlesid nüüd Pihkva taga. Patarei võttis jälle edukalt osa lahinguist. Ta asus parajasti kuskil väikesel mäekingul ja saatis metallmürakaid taganeva vaenlase pihta. Kapten, kuue hõlmad laiali, käis ringi meeste hulgas ja kahurite vahel, kogu aja kamandades ja õhutades mehi intensiivsemale tegevusele.

Kolmanda kahuri juurest hüppas laskur eemale. Kõlas pauk ja raske relv ise löi raksudes tagasi.

Patarei ülem nagu liitus ühte binokliga, sirutades oma kaela pikemaks ja tõustes kikkivarvule, et paremini näha mürsu hävitustööd.

— „At, sa-sah! Vaat nii!... Otsekohe herilaste pessa! ... Nii, nii!“ kisas ta oma ülekeevvas vaimustuses ja kogu ta nägu hiilgas rõõmusäras.

Ogalik oli teisel kahuril kaarikumeheks ja kaudis mürske, ise seejuures pildudes oma teravusi ja tehes nalja ning vigureid.

Äkki vaenlase mürsk, läbistades terava vihinaga õhu, langes Ogaliku kaarikusse. Kõlas kõrvulukustav raksatus, hobusemees kalkirebitud küfjega hoigas maas, katsudes end ajada jalule, mis

Saksa okupatsiooniväed marssimas üle Tartu Kivisilla.

aga kuidagi ei õnnestunud. Hetk hiljem ta vajus silmili rohusse. Kaks hobust olid vigastatud, aga kolmas oli nagu imekombel jäänud terveks, tammudes metsikult kohal ja katsudes end kiskuda rakmeist lahti.

Kõikjalt ümberkaudu jooksis kaariku juure kokku mehi. Samas kõlas ka kellegi suust halba ennustav ja verd tarretama panev karje: „põleb, põleb! — ja äsja kaariku juure kokkuvalgunud rahvas ülepeakaela põgenes sealt eemale, et pääseda hirmsast surmast...“

Kaarikus, lahtisest mürskude kastist, kus oli mitu puuda püssirohtu ja ligi 50 mürsku, vinger-gas ülesse peenikesi suitsujugasid. Juba lendles väikesi tulesädemeid siin-seal kastide vahelt nähtavale. Iga hetkega suurenes silmnähtavalt tuli. Laskmine katkestati ja kõik hirmust moondunud nägudega ootasid...

Siis aga rebides end lahti ümbritsevast massist, sööstus keegi kaariku suunas. Haaranud mütsi peast paremasse kätte, tormas ta otse õudsele surmale vastu... Tema hukkumine järgmisel hetkel näis möödapääsmatuna.

— „Ogalik, Benjamin!! Pea, kurat!“ — kõlas talle hüüdeid järele, „läbi temaga, kadunud hing!“ kostus veel vaid lootusetult.

Kuid Ogalik turnis juba kaariku tiiselpuule, pooleniste kadudes teiste silmist suitsusse. Ta katsus lämmatada tuld mütsiga. Viimaks vajus ta kogu oma kehaga kaarikusse ja — kõhuli kastile! Veel mõni sekund ja kastist lendas üksteise järele välja kahurmürske. Ennastalgavalt, hambad kokkupigistatud, töötas ta, mitte sekunditki kaotades aega, kuni kõik ohilik laskemoon oli eemaldatud tulepesa juurest. Hädaoht oli möödunud. Kõik takud, millesse olid pakitud mürsud, põlesid õnneks ära. Kastki päästeti terveilt.

Benjamin Ogalik ise aga, üleni suitsunud, kehal riided mitmest kohast läbipõlenud, vene hall kuub täiesti muutunud mustaks, mütsita, nii seisis ta vaikselt ja liikumatalt kasti juures. Aegajalt, salaja luurates enda ümber, kehitas ta siis pisut õlgu, lasi pilgul libiseda ringi oma haletsemisväärt riideräbalail.

Äkki tormasid kõik tema juure, ümbritsedes teda tiheda sõõrina. Igalt poolt kostus häält, kisa, heakskiitu, rõõmukiljatust, — kõik oleksid korraga nagu käsu järgi hakanud rääkima, mida Ogalik kõik pidi üksinda kuulama ja mõistma. Kuid ta suutis neile kõigile vaid veidi muiata. Vehiti kätega, osutades kastile.

Patarei ülem sööstis Ogaliku juure ja haaras ta oma hõlma.

— „Ma pidin ju päästma oma kasti!“ sõnas ta arglikult, nagu häbenedes, kapteni armastusväärsest embusest pääsedes.

Varsti liikus elu sõjaliinil jälle oma tavalist üksluiset, kuid siiski erutavat elu. Vaenlase tulistamine meie patarei poolt võis jätkuda endise hooga. Vaid Ogalik, päevakangelane, oli mõneks ajaks kaotanud oma tavalise lustilise tuju. Ta mõtted töötasid nagu miski raske probleemi kallal. Kõigis oma toimetusis ja sammudes oli ta asjalik, tõsine ja ettevaatlik.

Ühel õhtul laskmine katkestati. Vaikis ka muu lahingkära ümbruses. Patarei meie rinde üldise pealetungi algades muutis ka oma seisukohta. Jäädi väikestele puhkusele samas, mitte kaugel esimesest tuleliinist.

Oli mahe, soe suveöö. Ohvitserid koos patarei ülemaga einetasid murul laterna valgusel. Vähe maad neist eemal, patarei külje all, oli koos trobikond sõdureid. Sealt kostis lõbusa ja eriti tujuju sattunud Ogaliku teravat, otse luusse lõikavat naeru. Iga lause lõppes vabiseva ja krampideni ulatavate naerupursetega.

Kapten teritas kõrvu. Siis ta tõusis.

— „Mis on siin siis lahti? Ja, kus olete jälle olnud?“ küsis ta astudes sõjameeste jõugu juure ja pöördudes Ogaliku poole, olles teda mõni hetk enne õige teraselt silmitsenud.

Ogalik oli jõudnud end vahepeal korralikult vinti võtta. Levis vänget puskari lõhna.

— „Olete jälle purjus,“ hakkas teda noomima kapten. Ta oli vahepeal arvamisel, et tulekustutamise loo järele oli Ogalik ka tõesti muutunud, nagu algul võis oletada tema tõsisest ja vaikivast olekust. Kuid kapten ei lõpetanud oma ägedalt alustatud mõtteavaldust. Ta katkestas selle äkki, pööras ümber ja eemaldus...

— „Peavahti, kaheks nädalaks vee ja leivale! Küll see mõjub,“ pahandas juureastunud veltveebel, „noh, kolm tundi elasid ka inimese kombel, nüüd aga jälle...“

„Kadunud hing! Läbi on see mees omadega,“ kurjustas veltveebel edasi. Need sõnad panid kapteni mõtlema. Ta oli eemal peatunud, mõelnud veel kord minna tagasi ja isalikult manitseda Ogalikku, kuid nüüd veltveebel oli justkui kõik õelnud. Ta lõi lootusetult käega ja läks oma kaaslaste juure tagasi.

„Ah, kuramus!... Noh, midas, pagana pihta, see elu siin ikka nii on ilma selle va' hundituli-seta! Küll kodus, või mulla all kord aega norutada küll,“ targutas purjus Ogalik. Neid sõnu saatis rõkkav ja elurõõmus sõdurite naerulagin.

Too „kadunud hing“ kõigest hoolimata lõbus-tas edasi sõjameeste seltskonda vaikselt puhkehetkel, et mõne päeva pärast sööstuda uuesti lahingmõllu...

Feodorovka ja Kurovitsõ all novembris 1919. a.

Res.-leitn. G. Tasuja (Loorenz'i) mälestusi.

S. Baumann.

Ebamääraste tunnetega jõuame Petrogradi alt tagasi järvede joonele. Paljud meist olid näinud juba varem seda Venemaa pealinna, mõned olid koguni seal elanud ja õpinud, ent seekordne nägemine Ropša kõrgendikelt on hoopis midagi muud. Teadmine, et oleme Eesti sõdurid ja väljas oma riigi hüvede eest laseb kõike paista hoopis erisuguses valguses. Teiseks alles siis õieti tunneme, kuidas see „sõjasõit“ on meid kõiki väsitanud. Vaheajal meie endistel positsioonidel viibinud väeosa on hooletult ümber käinud meie elamute ja kaitsekraavidega, aga meestel ei jää enam aega kirumisekski, väsinutena viskutakse pikali kuhu aga keegi satub, keegi ei suuda enam vastu seista juba nädalaid meid piinanud väsimusele. Laman kaevikuõlgedel, väsimus on teinud tuimaks ega tunne seetõttu niiskuse ja külma näpistus. Tahaks sulgeda laod ja silmapilkselt uinuda, aga silmaääred tunduvad imelikult paksudena ja laod nagu ei sobiks sinna enam. Peas jooksevad viimaste päevade sündmuste mälestused läbisegi... Venemaa... halvasti küntud põllud... rohulagendikud... Petrogradi kaugel ridastuvad tuled... vabatahtlik Tõlts... vene tüdruk tõmmu juukselakaga... sõjapõgenejate vankrid, sõidukite taga vastumeelselt tammuvate loomadega... mahajäänud penid... Pildid virvendavad ajus. Uinuda ei saa. Liigväsimus ongi laod muutnud silmadele ebasobivaiks. Vist olen siiski minutiks kaotanud täie teadvuse, ehkki piltiderida jookseb edasi filmilindina.

Kuulen kuidas selle sekka hakkab kostuma ähmane heli, tuhmilt ja siis ikka valjemini... oleme piiratud... piiratud... piiratud.

Mehaaniliselt hüppan üles ja haaran relva. Mehed on kõik kohe jalul, kolonnides ja samal momendil hakkavad liikuma Kurovitsõ poole. On tulnud teade — punaväelased ründavad Kurovitsõt, mida kaitseb ainult õppekomando. Peame appi ruttama nii kiiresti kui see üldse võimalik.

Mehed vaaruvad ööpimedusse. Keegi ei tea eeloleva tee pikkust ega mõtlegi sellele. On üsna hea ja teeb olukorra kergemaks, et ei leidu ühtegi aju kiivri ja sõdurimütsi all, mis suudaks veel mõelda ja kaalutleda. Sumame edasi läbi pimeduse ja lume. Teid pole aega valida. Teadmine, et enamlastel on kaks korda vähem kilomeetreid Kurovitsõni on ainuke tõsiasi, mida suudame taibata. Lähides metsi pimedus on nii tihe, et satume rinnuli kokku kuuse ja männitüvedega. Pakse lumepahmakuid langeb kraede vahele. Ent see virgutab pisut. Üle põldude ja heinamaade, sattudes kraavidesse ja soonõgudesse, jõuame Kurovitsõ kaheksa tunniga. Tuleme teadmiselega, et tormame otse lahingusse. Aga imelik küll — pauke pole kusagil kuulda. Valvepostilt saame esimese teate, et punaväge pole veel näha olnud.

Õppekomando ootab nüüd tolle ängistava pinevusega nagu ikka oodatakse vaenlast. Mehed on täies lahingvormis, rihmapandid lad kõvasti kokkutõmmatud, laubad toeta-

1. Jal-rüü. 6. roodu valvepost Narva jõe kaldal, Krivasoos (Kriušas), Vabadussõja lõpupäevil.

tud püssiraudadele. Teame, et enamlased võivad saabuda iga hetk, et oleme siia saadetud appi õppekomandole, aga miski ei suuda enam peletada väsimust ega tee meeste ajusid vastuvõetavamaks, olgu see kas või teade, et paari minuti pärast on maailma lõpp. Nagu tõbistena laskutakse naridele ja küünides leiduvaile põhkudele.

Kui kord ärkan paistab koit sisse küüni seinavädest. Õppekomando istub endiselt, toetudes püssidele. Tunnen otse rõõmu, et minul endal pole tulnud olla ärkvel, selline vaenlase ootamine on rängem kui ükski lahing.

Pakasel hommikul saan tagasi oma täie tajuvusvõime. Nüüd peab vist küll esma-joonel üle võtma liini. Leitn. Hansen säeb kokku väikse luuresalga ja kaob sellega vasemal asetsevasse metsa. Ei tea kuidas või kust on sattunud mu saabaste külge kannused. Vist ei tõsta ma jalgu küllalt kõrgele ja need veavad lumele sügavaid kriipsjälgi. Kuid tunne on kuidagi parem, vaadates aeg-ajalt seljataha. Saadame välja oma valvepostid. Jõeäärsel positsioonil on traataiad lõhutud, kaevikud jäätunud, elamud sõeltena kuulidest läbitikitud. Rinne on siinkohal jäetud hooletusse. Võtan liini üle osadekaupa, pidades ühendust staabiga. Jõeääres läheb see ruttu, siis suundume üle põllu metsaveerele, kusjuures ma pean ikka pilke heitma seljataha justkui mingist vaistust aetuna. Enne kui jõuame metsaservale kuulub seal hüüdeid, haprate puukoste praksatusi ja meeste hääli. Leitn. Hansen oma luuresalgaga ilmuvad välja tüvede vahelt, kiiresti sammudes üle lageda lumise põllu meie poole. „Tagasi kaevikuisse! Tulevad!” Ta viipab käega enda seljataha, kust puude vahelt paiskub välja juba esimene „hurraa”. Ühe ropsuga oleme kõik kaevikuis. Pean hooliga silmas, et keegi ei näitaks end hoone- te vahel. Sunnime mehi nii rahulikkudeiks kui suudame. Õppekomando meestel, kel liinisündmused alles uudsed, esimene ärevus paneb sõrmed kramplema püssilukkudel. Keegi ei tohi aga tulistada. Mehed vaatlevad nagu hüpnotiseeritult metsast välja roomavaid enamlaste ahelikke. „Hurraasid” on karjutud juba vist mitu tosinat. Kuule vingub parvedena üle meie kaevikute, kündes lumme sügavaid vagusid. Ahelikud lähenevad roomates, jooksevad siis edasi mõned meetrid ja viskuvad jälle maha. Ikka pole meil veel käsklust tulistamiseks. Ühel õppekomando mehel on sõrmed tõmbunud nii krampi, et ta ei suuda enam pidada päästikut. Kuuldes oma püs-

sist pauku, tulistab ta veel mitu korda. Hüppan kaevikuossa, kus ta asub.

„Kas jätate plöksutamise!” Poiss vaatab mulle korra otsa ja lahinguvaimustusest haaratuna tulistab veel korra.

„Kurat, kas jätate!” ... käratan, suutmata end taltsutada.

„Kas tahate punaseid lasta meid maha nootida?”

Vaenlane läheneb veelgi. Traataia ja ründajate vahet võib olla veel ainult mõned meetrid. Tunnen, kuidas mu endagi närvid tõmbuvad pinguli. Kõikide sõrmed on kramplikult püssilukkude ümber.

„Tuld!”

See on nagu ülepingutatud paisu murdumine. Pea ühel ja samal hetkel vajuvad alla kõik päästikud. „Maksimid” ja õppekomando pommipilduja otse võppuvad oma alustel. See on aga ka viimene silmapilk! Vaenlane on juba traataiale nii lähedal, et kuulist tabatud mehed kukuvad rinnuli aiaokastesse. Esimesed vajuvad pea aia-astesse. Esimesed vajuvad pea aia-astesse läbi, neile kukub peale ikka uusi ja uusi laipu, lõpuks veereb pealelangejaid üle meie poolele. Ründajad peidavad end surnutevalli taha ja tulistavad püssiotse huupi laipade vahelt läbi torgates. Esimese veerandtunniga on tunda paukude nõrgemaks jäämist, poole tunni pärast kuulduv veel vaid üksikuid laske.

Pimedus saabub hiilides ja meie ei näe varsti enam, kuhu õieti suunida omi püssi-otsi. On mõttetu uuesti ja uuesti tulistada traataias üksteise peale kuhjunud laipu. Liikumask on näha veel ainult üksikkogusid. Valgusest on järele jäänud ainult niipalju, et silmad seletavad pingutuse tagajärjel üle lume sibavaid üksikuid põgenevaid punaväelasi. Õppekomando meeste enesetunne on paisunud pea üleemeelikuks juubeldamiseks. Nad tulistavad järele põgenevatele kogudele ja, võib olla, ainult üksikuil õnnestub pääseda metsa varju.

Pea kõik ründajate ahelikud on jäänud me traataia taha. Hea, et saabub pimedus ja peidab mõneks tunniks silmade eest tolle pildi.

Pöördun tagasi küüni poole, millesse kavatseme asuda elama. Kusagilt on toodud isegi väike raudahi, mis töötab mõnusesi, millest paremat ei oskagi enam igat- seda.

See pole õieti väsimus, mis sunnib viskuma põhkudele laudnariil. Maganud terve eelmise öö surmaund, ei saa liinisõduri olukorras juttu olla väsimusest. Mingi sise- mine roidumus valgub aga kogu kehas laiali ja kuidagi ei suuda enam seista

püsti. Seinast puhub külma tuult. See toob endaga kuuldavale ka hääli traattõkete suunast. Kõik meie lasud pole olnud surmavad. Tekkib äärmiselt ebamugav tunne, ehkki neid hääli on kuulnud juba lugematuid kordi. Keegi palub end päästa; üks, kellele kuulvist on tunginud kõrri, laulab kähiseval häälel kirikusalmi. Pööran end kummuli ja surun labakindad kõrvadele. Ja magan nii oma sõduriund uue hommikuni.

Hommikul traataia tagant ei kostu enam hääli. „Soomus“ on juba ära toodud. Pea kogu meie roodul on nüüd jalas uued säärikud. Traataed on täiesti lõhutud. Koristame laibad ja katsume seda pisut parandada. Parandame ka elamute seinu ja topime neid põhuga, kuna nähtavasti siin tuleb meie roodul pikemaajaline peatus. Ent saame Kurovitsõs viibida ainult järgneva päeva õhtuni, siis tuleb taanduda. Punavägi on jõe taga 4. roodu rindest murdnud läbi ja tunginud meile seljataha. Samal ajal kostub eespoolt ründajate „hurra“!

Peame taanduma. Kuid selleks tuleb võita aega. Säeme padrunikastid ja käsigranaadid küdevate ahjusuude ette hunnikusse. On küll kahju laskemoonast, aga lohutame end sellega, et teguviis on sama tarvilik nagu edukas lahingutulemuski. Õletuustid laskemoona ja küdeva ahjusuude vahel säeme nii, et nad süttuvad meie eemal olles. Kuid õlg võtab tuld kohutavalt ruttu ja paugud hakkavad kostuma juba enne, kui jõuame hoonetest õieti väljagi. Hiilime üksikhaaval üle jõe asetsevasse metsa. Külmas areneb äge lahing. Enamlased on tulnud esimeste majadeni ja varjavad end aedade ja hoonete taha, tulistades kogu aeg. Kuuldub käsigranaatide prahvatusi.

Meie aga hiilime läbi metsa Feodorovkasse — oma „Verduni“.

Feodorovka, see on me roodu õige koht ja „kindlus“ kogu Vabadussõja kestel, kuigi meid aeg-ajalt vajatakse ka vahest teisal. Ja igakordselt retkelt tagasisaabusdes küla on ikka muutunud viletsamaks. Võib juhtuda,

Saksa väekolonni juhataja oberst Bufvinek Tartu Suurelurul kõnelemas Tartu linnaapea J. Kriisa'ga pärast Saksa okupatsioonivägede linna marssimist veebruaris 1920. a.

et kord jälle saabusdes leiame eest ainult peotäie tuhka. Ent sedapuhku on veel terveidki maju. Silm tabab kohurimürskudest päris puutumatu katuseid, ehkki meie lahkudes neid oli rohkem.

Hommikpoolne öö möödub Feodorovkas vaikselt. Pakane on pisut andnud järele ja päikesetõus pole enam nii kohutavalt verkarvaline.

— „Säe omad mehed valmis luureleminekuks,“ käsutab leitn. Rimmel mind. Ta lööb sellejuures kaardi mu ees lahti ja näitab üksikut maja, mis peab asetsema Feodorovkast 5—6 km kaugusel maantee-serval, üsna vaenlase positsiooni vastas.

— „Näed, see siin? Selle põletad maha ja ei taandu enne, kui sind otse ehk välja lüüakse.“

— „Kuulan.“

— „Marss. Minema.“

Äsjasaabununa pole ma veel õieti saanud ringigi vaadata, kui jalge all on jälle uus „sõit“. Ent mehi saan kaasa päris arvukalt.

Pakane kavatseb vist koguni muutuda sulaks. Tuulehõng tuleb edelast ja toob kaasa kokkuliitunud lumerätsakaid. Kergeltsadanud lumi vajub taldade all sügavalt kokku. Maantee, mille veerelt peame leidma maja, kulgeb metsa ja lookleb siis lagendikule, mis oletatavasti on heinamaa. Kaugel eespool paistab jälle mets pisikese musta kriipsuna ja selle taustal, korstnajuhipiga üle latvade ulatudes, üksik

maja. Maja peab olema metsast hulk maad eelpool.

Telefoniliin meie valvepostide vahel on olemas ja korras. Valvepost peab olema kusagil majale üsna lähedal. Võtan kuuldetoru, et saada mõninga üksikasja kohta selgitust. Parajasti on posti juures üks meie ohvitseri.

— „Kus punased?“

Kuuldetorust kostuv hääl on pisut ärev. Sõnad tulevad kiiruga ja katkendiliselt.

„Metsast väljuvad... majast...“, siis kostub ägamist ja mitte ühte sõna enam. Hääl, mis minuti aja pärast uuesti saab kuuldavaks, on teravakõlaline. Kuuldetorusse paisatakse terve seeria venekeelseid sõimusõnu.

Siin pole meil enam midagi head oodata.

Jooksema maanteekraavis edasi. Lumeorra all kraavipõhjas peab olema vesi, mis igakord saapa lumekamarast läbi vajudes jätab järele mustendavaid jälgi. Maja kohal on kraav üsna sügav. Muist mehi jätan sinna varuks, teise osaga roomame kaldast üles maja õuele. Valvepost on maja õueaedade taga põõsasterühmas, mis äärestavad karjamäed. Jooksin sinna. Ohvitser ja valveposti sõdur, keda äsja kuulsin telefonis, leavad lumel läbilastud peadega ega ilmuta kumbki enam elumärki. Aga vaenlast pole kusagilgi näha ja ma pöördun tagasi maja poole, et mitte samuti jääda sinna lebama.

Vanamees, kellele kuulub maja, seisab õuel meeste hulgas ega räägi midagi suuremat, ainult vaatleb igaühte ebaharilikult pärani silmadega.

„Peame mahapõletama su täre, vana-taat.“ Vana noogutab nagu endastmõis-

tetavalt ega vasta midagi, lükkab ainult mütsiloti silmadele, sügades kukalt.

— „Päästa siis, mida jõuad. Aega on viisteist minutit.“

— „Ega seda palju pole.“ Taat heidab käega ja astub aeglaselt trepist üles. Mehed aitavad välja kanda majakraami. Loomad aetakse maanteele, kanad sibavad peatalt ringi.

Vanamees astub sama aeglaselt trepist alla, olles joppkasuka tõmmanud selga. Majas on kõik alles omal kohal, ainult mõned elutarbed on jõutud päästa. Ukse all lebab lahtikukkunud rahakott, mille osade vahelt paistab kehakaid pakke paberraha. Viin selle taadile järele, kes rakendab hobust keset maanteed.

— „Säh. Pane tasku.“

— „Ah see.“ Vanamees võtab rahakoti ja pistab kasukapõue sama apaatse liigutusega, millega rakendab hobustki.

— „Mine nüüd kummale poole tahad.“

— „Küllap näis.“

Mehed teevad katsed süüdata maja, aga see ei süttu, ehkki kõik on kuiv ja peaks võtma tuld. Loobime nurka tuletikke, süütame õletuuste ja pistame need laepalkide vahele, mis aga põlevad ära või kustuvad hoopis. Heidan põleva petrooleumilambi põrandale. See puruneb tuhandeks killuks, väikseid tuleleeki niilpsab üles, mis aga ruttu kustuvad. Maja on nagu süttumata puust.

„Tulevad peale...“ Üks maanteekraavi jäänud mehi hüppab sisse selle teatega. „Metsast on nad juba väljas.“

Saadatan kõik mehed minema. Ei jää üle muud võimalust kui asun heinaküüni, mis asetseb talu ja loomalaudaga ühe katuse all ja süütan seal põhud. Leek haarab aplalt kuivad kõrred ja minuti pärast on küün tuld täis. Seisan maanteel kuni leek lööb välja katusest, siis lähen meestele järele, kes hiilivad mööda maanteekraavi tagasi Feodorovka poole. Vanamees oma eidega, kolikoorma ja aeglaselt järele tammuvate loomadega liigub meiega ühes sihis.

Põleva maja tagant kostub vaenlase veniv „hurraa!“ Minu ülesanne on sedapuhku täidetud.

6. Jal-polgu sõdureid setude külapeol 1919. a. sügisel.

Kommunistide esimene valitsemispäev Tartus.

Tööliste nõukogu valmistab uutele peremeestele kibeda pettumuse.

Kuna 20. detsember, mil linnas tekkis rahu-tusi ja rüüstamisi, andis Tartu kommunistidele kindla lootuse võimuletulekuks kõige lähemal ajal, siis 21. detsembri hommikul, leides Eesti rahvaväe ja Kaitse Liidu osad viimseni olevat lahkunud, asuvad kohalikud kommunistid kohe peremeest mängima, milleks avaldavad järgmise teadaande:

„Tänasest päevast pääle on kommunistide (enamlaste) erakond kuni Nõukogude valitsuse kujunemiseni linnas võimu oma kätte võtnud. Sellepärast kutsub kommunistide erakonna keskjuhatuse kõiki töökodade töölisi ja kutseühisusi viibimata oma asemikud valima.

Asemikud astuvad täna kell 8 õhtul linnavalitsuse volikogu ruumides kokku.“

Kuid mitte ainult deklaratiivselt, vaid ka tegelikult hakkab kommunistlik partei peremeest mängima ja näeb esialgu meelsasti, et Tartu Ametiühisuste Keskbüroo on asunud linnas rüüstamiste likvideerimisele, avaldades selleks Tartu tööliste organisatsioonide nimel kurja sundmääruse ja asudes looma punast kaitse-salka, kes linnas korda peaks.

Tartu Ametiühisuste Keskbüroo on korraloomisele asunud ka mitmete kohalejäänud kodanliste tegelaste soovil, eesotsas toleaeegse linnavolikogu juhataja L. Oleskiga, sest kahe võimu vaheaeg Tartus töötab kujuneda otse anarhiliseks, kuna juba eelmisel päeval igasugused tumedad kriminaalse minevikuga tegelased tekkinud rahunutuses hakkasid kaasa lööma ja seda eriti ladude rüüstamisel. Nii on seige, et kui mingit tōket ei katsuta luua, siis rüüstamine kujuneb otse laviiniks. Sellepärast avaldataksegi Tartu Ametiühisuste Keskbüroo poolt L. Oleski eestvõttel järgmine määrus:

„1. Igasugused isikud, keda rüüstamise ehk rüüstamise pealt tabatakse, lastakse kohaliku punase kaitsevāe poolt jalapealt maha.

2. Isikud, keda rahva ehk eraisikute varanduse omandamises süüdistatakse, karistatakse revolutsioonilise kohtu tēie karmusega.

3. Igasugused kokkukogumised ja korrariikumised uulitsatel on keelatud.

Tartu tööliste organisatsioonid.“

Nii ei ole korraloomine Tartus kommunistide esimeseks mureks, vaid nagu ülal-

tsiteeritud teadaandest näha, olukorda kasutades kohe kuulutavad nad endid linna peremeesteks ja asuvad asutusi üle võtma. Esimesena võetakse üle „Postimehe“ trükikoda, mille toleaeegses töö-liskonnas on rida Tartu kommunistliku partei tuntumaid tegelasi.

Hommikul kui kõik töölisid on kohal, kutsutab üks kommunist-laduja nad kokku toimetuse saali, kus paberilt loeb ette rida tööliste nimesid, ühtlasi ära märkides, millisesse ametisse trükikojas üks või teine edaspidi saab. Nimede ettekandmisega lõpule jõudnud, tähendab ta:

„Kõik need, keda pole ette loetud, on tänasest päevast peale lahti lastud.“

Vallandatud on hea hulk. Mitmed neist protesteerivad sellise talitusviisi vastu ja pä-rivad aru, kas nemad pole samuti töölisid kui teisedki, kuid asjata. Vallandatutele pannakse süüks, et nad olevat kodanlaste poolehoidjad ning sellest piisavat nendele koha ülesütlemiseks. Nii on otsustatud kommunistide Tartu staabis!

Ka on valmis „Postimehe“ asemel ilmuma hakkava enamliste lehe „Edasi“ toimetuse. Selle koosseisu kuulub esialgu „Postimehe“ tööli-speres leiduvatest kommunistidest laduja Valter Rätsep, laduja Lukkin, raamatupidaja P. Loit jt. Uus toimetuse asub kohe tööle ja lõunaks ilmub juba kaheleheküljeline „Edasi“ number. Selle koostamisel on osalt kasutatud „Postimehe“ jaoks valmisolevad tagavaraladu, nagu välismaa sündmuste ülevaateid ja muud niisu-

Kaks vanglanguend punavāelast.

Pildil on näha kuivõrd sarnane oli meie sõdurite riietus Vabadus-sõja algpäevadel vaenlase sõdurite riietusega.

gust enamvähem „süütut“ materjali. Juure on kirjutatud mõned agitatsioon-artiklid ja leht oligi valmis.

Enamus artikleid kubisevad enamlastele nii omasest ropust söimust ja ähvardusist teisitimõtlejate arvel. Kõige tasakaalukam ja asjalikum selles numbris on esimene pealkirjata artikkel, milles jutustatakse, kuidas 10 kuu eest kodanlas lõunast lähenevat Saksa sõjaväge lilledega ja koraaliga vastu võtnud. Nüüd, kus jälle lõunast läheneb sõjavägi Tartule, laulda- vat ka, aga seekord mitte koraali, vaid „Internatsionaali“ ja „Marselaiset“, ja seekordsete lauljate tänutunded polevat põrmugi vähemad kui 10 kuu eest kodanlastel. Autor jätkab:

„Kuid mitte ainult hõisketega ei pea meie oma seltsimehi vastu võtma. Meie peame neile ka näitama, et meie seda ohvrit, mida nemad meie eest toonud on, väärt oleme, ja seda hinnata oskame. Selleks peame endid esimeses jões korraldama oskama.

Kodanlised võimud on lahkudes kõik oma korraldused enesega kaasa viinud, nii et praegu koha pealt ühtegi võimu ei ole, mis korda peaks ja segaduste eest hoiaks. Tööliste kohus on nüüd seda võimu enesest luua. Tööliste nõukogu, mis 10 kuu eest oma olemasolu lõpetas, peab uuesti võimu enese kätte võtma ja korda looma, et meie vabastajad meid pöördunud karjana ei leiaks, vaid seltsilistena, kes kindlas reas seistes neile soojalt kätt võiks suruda.

Asi on kiire, kui meie ei taha korratasi linnas sündida lasta. Sellepärast peaks veel täna kõikides töökodades, ametiühisustes ja poliitilistes parteides, kes nõukogude võimu tunnustavad, asemikkud valitud saama.

Saadikud, s. o. nõukogude liikmed peaksid juba täna õhtul kell 8 raekotta kolmandale korrale koosolekule ilmuma, kus tähtsamateks päevakorrapunktideks oleks võimu tööliste kätte võtmine kohapeal, korraloomine linnas, vabastavate seltsimeeste vastuvõtmine kohalike tööliste organisatsioonide poolt.

Validu soovitakse 10—50 tööliste pealt 1 saadik, iga järgneva 50 tööliste pealt üks saadik juurde.“

Ka teises artiklis, mis kannab pealkirja „Edasi nõukogude valitsust looma!“ ja nõretab lööklauseist, nõutakse:

„Meie esimene töö käesoleval silmapilgul olgu nõukogude asutamine. Mitte üht päeva viivitust!“

Tekib küsimus; milleks selline ääretu ruttamine, kui, nagu kõigest eeltoodust selgub, on juba olemas asutised, mis linnas korda loovad ja sama „Edasi“ teatel Vene enamlaste väed on iga silmapilk linna tulemas ja nendele olevat delegatsioon juba vastu saadetud.

Meie ei eksi vist palju, kui arvame, et selline suur ruttamine nõukogude moodustamisega ei tule mitte Tartu kommunistide suu- rest korraarmastusest, vaid selle põhjus peitub hoopis mujal ja nimelt: olla täiesti võimul enne kui saabub sifa punavägi, mille komissaridel

võib järsku tekkida soov kohapealse võimu loomisel kaasa kõnelda, ja loomulikult ei ole siis Tartu kommunistidel vahest võimalus oma soove saajaprotsendiliselt läbi viia. Leiab aga sissemarssiva väe juhtkond siin kommunistli- kud valitsusorganid eest, siis seisab ta sündi- nud fakti ees ja tal ei ole otsekohest põhjust, vähemalt esialgu, hakata sisemist võimukorral- dust ümber kujundama. Et küsimus oleks ka vormiliselt igakülgsest lahendatud ja värsketel võimumeestel „lai“ seljatagune, selleks siis pa- lavalt-pakilt moodustatakse tööliste nõukogu ja kutsutakse kohe kokku. Kommunistliku era- konna juhatus on kindlas usus, et kokkukutsu- tav tööliste nõukogu iga nende sammu pimesi kiidab heaks ja sellega nende tegevus saab vormi- liselt laialdase seljatõe.

Ilusate lootustega lähevad uued peremehed õhtul raekotta äsjamoodustatud nõukogu koos- olekule. Koosoleku avab Valter Rätsep, kes oma avasõnas märgib, et endisest nõukogust, kes 10 kuud tagasi oma istumise pidi lõpetama, puu- dub esimees ja ka teised juhatuse liikmed. Tä- nased valimised on teostatud rutuliselt ja era- korralisel ajal, mille tõttu nõukogul on oma puudused, sellepärast on see nõukogu muidugi ajutine. V. Rätsep paneb ette valida nõukogu juhatajat. Juhatajaks valitakse tema ise.

Ta teeb koosolekule ettepaneku valida re- volutsiooniline komitee, mille esimeseks ülesan- deks peaks olema röövimistele ja riisumistele linnas lõpp teha. Olevat küll juba moodustatud punaväe kaitsesalk, kuid see ei jõudvat üksi suurt midagi korda saata.

Sõna võtavad mitmed koosolijad, kes ühine- vad korra loomise mõttes juhataja arvamisega, kuid üks osa nendest (tuntud kommunist Tei- ter) leiab, et peaks valima kaks komiteed, ja nimelt: täidesaatev komitee ja revolutsiooniline komitee. Viimase ülesandeks jääks korra jalule- seadmine, kuna täidesaatev komitee hakkaks muid asju ajama ja täidaks ka linnavalitsuse ülesandeid. See ettepanek võetakse vastu.

Revolutsiooniline komitee moodustatakse 12- liikmeline. Täidesaatev komitee otsustatakse va- lida 15-liikmeline. Viimase valimisele asudes te- kivad uued sõnavõttud. Kõige pealt juhitakse tähelepanu sellele, et täidesaateva komitee liik- metel tuleb palju tööd, mis nõuab neilt terved päevad ja sellepärast peaksid nad saama palka nagu enne linnavalitsuse liikmed. Selle vastu ei vaielda ning asutakse kandidaatide ülesseadmi- sele.

Siin korraga tabab kommunistide üllatus: keegi koosolejaist seab üles ka L. Oleski kandidatuuri. Juhtivad kommunistid, kes peale oma era- konna diktatuuri muud ei tunnusta, on sellest otse rabatud ning satuvad ärevusse. Tõstetakse üles põhimõttelik küsimus: kas võib üldse neid

valida, kes ei tunnusta nõukogude valitsust? Marukommunistide poolt vastatakse, et need, kes nõukogude valitsust ei tunnusta ja kelle kandidatuur on üles seatud, ei tohi lasta enast valida ja peavad tagasi astuma. Seda tähendatakse ka L. Oleski kohta, keda koosolekul ei ole ja kelle kohta tema kandidatuuri ülesseadja ei tea ütelda, kas ta nõukogude valitsust tunnustab või mitte. Küsimuses tekib ummik.

Sellist kõhklemist ei suuda pesuehtsad kommunistid kauem taluda ja üks neist, nimelt P. Möttus, pahvatab vihasealt:

„Siin on tegemist kommunistilise programmi teostamisega. Kui siin katseid tehakse

Teiteri ettepanek võetakse hääletusele, mille tulemuseks on L. Oleski kandidatuuri kustutamine.

Nõnda on Tartu tööliste nõukogu esimene koosolek lõpule jõudnud kell pool 12 öösel. Vaatamata hilisele ajale astub kohe samas kokku Tartu kommunistiline partei, et „jooksvate sündmuste ja nõukogu valimiste kohta seisukohta võtta“, nii teatab järgmine „Edasi“ number lühidalt tolle koosoleku kokkutuleku vajaduse üle.

Nagu juba eespool nägime, valmistas tööliste nõukogu koosolek oma „kompromisside“ kavatsusega veendunud kommunistideie pettumuse. Et selliseid „arusaamatusi“ edaspidi ei

Tallinna merekindluse 12" patareid Naissaarel, purustatuna Saksa okupatsioonivägede tuleku eel maalt väljajataanduvate enamlaste poolt veebruaris 1918. a.

kodanlastega kaasa töötada, lahkuvad kommunistid otsukohe koosolekult. Kes arvab, et töörahvast kodanlased ja kompromissi-haritlased päästavad, neil kes mustasajaliste röövikute ja saksa parunitega meie vastu väge organiseerivad, ei ole koht nõukogus istuda. Praegust seisukorda tuleb rehkendada tundide peale. Igaüks peab aru saama, et kommunistid saavad olema siin. Oleks pöörane, kui siin mingisugust koalitsiooni platvormi katsutaks teostada.“

Seda bravuurset sõnavõttu täiendab omalt poolt teine tuntud kommunist Teiter:

„Paar päeva tagasi organiseeris L. Olesk seda väge, kes siit lahkus. Ta tuleb maha kustutada kandidaatide nimekirjast.“

juhtuks, püüab Tartu kommunistlik partei anda kindlad direktiivid. „Edasi“ teatel on sellel koosolekul tulnud otsusele, et ei tunnistata ühtki võimu, kes otsukohe pole kommunistide erakonna alusel. Koosolek on äsja valitud töölisnõukogu kohta võtnud vastu järgmise resolutsiooni:

„Tartu kommunistiline partei on kutsunud tööliste nõukogu selleks kokku, et ta aitaks korralagedust ära hoida. Sellepärast ei esita Tartu töölisnõukogu seadusandvat võimu, kuna selle esitus ainult kommunistilisel alusel peab saama loodud.“

Leht omalt poolt märgib, et seda resolutsiooni arvesse võttes on 21. detsembril valitud nõukogu kui korra alalhoidja organ, kelle ase-

niel peagi uus nõukogu valitaks ülaltähendatud platvormil.

Siit näeme selgesti Tartu kommunistide kitsast võimuahnust, mis ei salli pisematki kõrvalkaldumist. Alles mõni tund tagasi teatas seesama kommunistide erakond oma ametlikus teadaandes, et ta linnas võimu oma kätte on võtnud, kuni nõukogude valitsuse kujunemiseni, milleks kutsus tööliste asemikud õhtu kell 8 kokku nõukogu moodusta-

ma. Nüüd, kus see teostatud, ja vastavad organid valitud, deklareerib sama kokkukutsuja, et see nõukogu on ainult ajutine korra alalhoidja organ ja tuleb peagi ümber valida saajaprotsendiliselt nendest, kes kommunistlikkusse parteisse kuuluvad.

Nii näeme, et pole võimu teostama kutsutud tööline, vaid ainult see, kellel on taskus kommunistliku partei liikmekaart.

A. Rg.

Punaste „kangelane“.

Res.-kapten A. Brakel.

Raskete heitluste järele oli viimaks Narva vallutamiseks 18/19. jaan. 1919. a. Põhja-Eesti vabastatud punaste hirmuvalitsuse alt. Pärast Narva vallutamist tuli mõelda juba sellele, et punaseid Narva alt paisata kaugemale, sest punaste püüdeks oli igal tingimisel Narva uuesti enda kätte saada. Üheks Narva linna eelkaitse punktiks oli Lilienbachi mõisa, mis vaenlaselt vallutati lahinguga 24. jaan. 1919. a. Teenisin tollal 5. jal. polgu 1. roodu 2-se poolroodu ülemana ning asusin oma poolrooduga Lilienbachi mõisa kaitsmisele. Punased olid Lilienbachi mõisa valinud oma alalise marulise suurtükiväe märklauaks ja selle tõttu oli seal viibimine õige ebamugav. Korralikule puhkusele ei saanud mõeldagi. Mehed olid äärmiselt väsinud ja iga vähemgi hetk, mis punased oma ägeda pommitamisega mahti andsid, kasutati puhkamiseks, kui selleks võiks nimetada vähest tukkumist vaenlase suurtükiväelest purustatud Lilienbachi mõisa hoonetes. Alalise pommitamise tagajärjel jäid viimaks mõisa hoonetest järele vaid suured rusuhunnikud. Vaenlase asukoha selgitamiseks tuli pidevalt toimetada luuret, et vaenlane meid ei üllataks ootamatu kallalitungiga. Tihti tuli luures käia ka enesel. Luures käidi tavaliselt kaks korda päevas — hommikul ja vastu õhtut. Iga-suguste ootamatuste vältimiseks olid välja pandud ka valvepostid.

6. veebr. 1919. a. pärastlõunal asusime luurele viiekesi — mina, lipn. N. Vilberg ja 3 sõdurit.

Oli tarvis teha kindlaks, kui suured vaenlase jõud ja kus kohal asuvad meie vastu. Külla jõudes valitses seal surma-vaikus. Talud olid kõik mahajäetud. Asusime kõikide majade läbivaatamisele, et

leida mõnda hingelist olevust, kelle seletused võiks meile olla kasulikud. Kuid esialgu ei annud meie otsimine tagajärge. Järsku kutsus mind lipn. Vilberg ühe maja juurde. Ta oli leidnud toast suurtes pakides punaste kihutuskirjandust. Korraldasime nüüd põhjaliku läbiotsimise, mis ka andis uusi tulemusi. Leiti veel mitmed pakid punaste lendlehtedega, mõned sõjaväepüssid ühes padrunitega ja kõige viimaks leidis lipn. Vilberg sõduritega ühe kahtlase noormehe, kes oli peitu pugenud rehe alla. „Kes sa oled?“ — pöörutas lipn. Vilberg. Mees vahtis trotsivalt enda ette, kuid mingit vastust ei andnud.

Mehe läbiotsimine ja ülekuulamine andis viimaks tulemusi. Saime teada, et tegemist oli samas talus elutseva Johannes Laumetsaga. Kuid talus leiduvate lendlehtede ja kirjanduse virnade ning püsside ja laskemoona kohta ei teadnud ta anda mingit seletust. Tema arvates olla taanduvad punased need jätnud maha. Et see vale oli silmaga nähtav, soovitas lipn. Vilberg meest maha lasta. Nüüd alles hakkas palumine.

Otsustasime viimaks mehe saata põhjalikumaks ülekuulamiseks staapi.

Kindlaks tehes vaenlase olemasolu paar versta eelpool asetsevas külas, liikusime tagasi, kaasas vang.

Lilienbachi mõisa jõudsime pimedas. Seal kuulasime mehe uuesti üle, kuid ta ei ootanud üht ja sama laulu, et ta kõigest midagi ei teadvat. Kuna Narvani oli mitu head kilomeetrit, ja tee leidmine pimedas oli õige raske ja et mehi üleliia mitte väsitada, otsustasin „seltsimehe“ õõseks jätta Lilienbachi mõisa, et hommikul valgega teda saata polgu staapi. Vangi öökorteri-riks valiti mõisas üks väike toake, mil oli

nii väike aken, et mees sealt ei mahtunud läbi. Kuna uksel ei olnud lukku ega riivi väljaspool, paigutati ukse ette tunnimees, kes pidi valvama, et „seltsimees“ ära ei kaoks. Öösel võisime võrdlemisi korralikult magada, kuna nähtavasti ka punaste suurtükimehed vajasisid puhkust. Hommikul oli üllatus suur, kui vang oli toast kadunud. Selgus, et tunnimees oli jäänud magama ja „seltsimees“ oli seda kasutades pääsenud minema. Muidugi sai tunnimees oma korraliku peapesu, aga see ei toonud vangi enam tagasi.

Hiljem Soomusrongil „Kapten Irv“ teenides sattus minu kätte Petrogradis ilmuv eesti enamlaste ajaleht „Edasi“ nr. 35 — 19. veebruarist 1919. a., milles leidis järgmine artikkel:

„Orjastatud Eesti.“

Valgekaardi metsikused.

6. veebr. öhtul tulid 5 Eesti valgekaardlast Bilbergi (Vilbergi. A.B.) juhatusel Laumetsa talusse Narva lähedal ja hakkasid sääl sõjariistu ja

kirjandust otsima. Kõik majarahvas olid põgenenud, kodu oli ainult Johannes Laumets, keda kohe kinni võeti ja esiteks kätega, siis kantsikutega pekseti. Pärast peksmist küsisid kumba Laumets tahab, kas seda, et teda maha lastakse, või majaga ühes ära põletatakse. Ilma vastust ootamata valisid valged siiski mahalaskmise ja käskisid kinnivõetut metsa poole minna. Et Laumetsa vana ema ennast vahele segas, siis jäeti surmaotsus läide saatmata, viidi Laumets kodu tagasi, kus temale 5 hoopikantsikuga anti. Pärast seda viidi valgete staapi. Staabis tõreleti soldatitega, miks nad Laumetsa veel sinna viisid ja kohe maha ei lasknud. Laumets pandi 10 valgekaardlase vahi alla, et järgmisel hommikul maha lasta. Enne magamist pekseti Laumetsa jalgadega. Hommikul kella 4 ajal, kui vahid magama jäid, põgenes Laumets ära ja jõudis õnnelikult Jamburisse.“

*

Nii suure „kangelase“ ja ilmsüütu kannataja tegi „seltsimees“ Laumetsast punaste „Edasi“. Fantaasiat neil selleks jätkus.

Punaste kannul Tartust Valga poole.

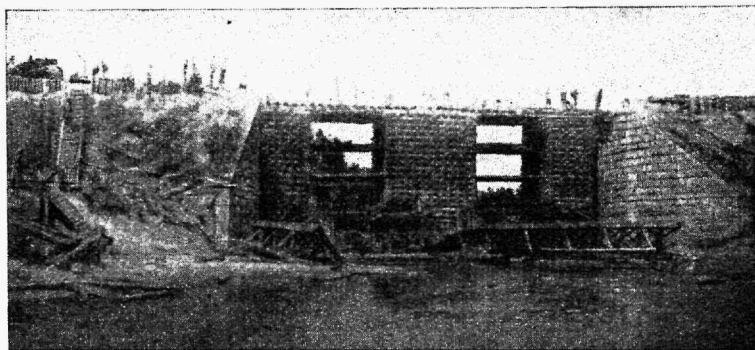
14. jaanuaril 1919. a. langes Tartu pärast ägedaid lahinguid meie vägede kätte. See oli meile üks helgemaid päevi.

Süiski oleks saatust meile olnud veelgi palju armulisem, kui ta oleks annud Tartu linna meie võidukate vägede kätte paargi päeva varem, sest vahepeal olid punased võimumehed tapnud Tartus hulga inimesi. Jube veresaun, mille peakorraldajaks olid „Kontrrevolutsiooni vastu võitlemise komitee“ liikmed Kull, Rätsep ja Nigol, korraldati Tartu vabastamise päeva, 14. jaanuari hommikul Saksa Krediitkassa keldris, kus üle 225 inimese, nendest enamik naisi, hoiti kinni.

Ööl vastu 14. jaanuari, mil algas meie soomusrongide võidukas pealetung Tartu vabastamiseks, muutusid punased võimumehed Krediitkassa ruumesse suletud vangide vastu eriti ähvardavateks ja jõhkrateks. Igaühte, kes julges aknast välja vaadata, lubati lasta samas maha. Hommikul kella 10 ajal, kui punastel oli selge, et nad peavad Tartu jätma maha ja lahkuma linnast, otsustati kõik vangid maha tappa. Selleks hakati vange ükskhaaval välja kut-

suma. Ükskhaaval viidi vangid kõrvalruumi, kus neil kästi lahtirüetuda. Rõivata ja paljajalu viidi vangid siis Krediitkassa keldri. Need olid jubedad tapatalgud, mis mõjuvad närvevapurustavalt veel nüüdki.

Süs oli iga minut kallis. Iga meeter meie vägede edasitungi, võis tähendada inimelu päästmist. Selles olid teadlikud ka vangid, kelleni ulatus meie võidukate soomusrongide kahurimürin. Igaüks mõtles endamisi, kas jõuavad meie väed vallutada Tartu enne, kui tema nime hõigatakse? Paljud palusid Jumalat; mõned

Vaenlase purustatud Torošino raudteesilla (Pihkva taga, Petrogradi sihis) parandamine meie remontrongi poolt suvel 1919. a.

ahastasid, kuid suurem osa siiski surusid karmi enesevalitsusega igasuguse hirmutunde maha ja ootasid külma rahuga oma sautuse kujunemist.

Esimeste tapetute hulgas olid Eesti piiskop Platon, ülempreester Bleive, preester Bežanitski, õpetaja Hahn, kaupmees Kaplan, restoraniomanik Vogel, potsepmeister Luik j. t. Jõuti surmata 18 inimest, kui üks punastest võimumeestest oli keldrisse joosnud ja hõiganud, et „valged tulevad!“, mille peale timukad panid otsekohe plehku. Selle järele tungisid lähedusesvõibivad turanaised kirvestega kohale ja lõhkusid „vangla“ ukseid maha, nii et kõik ülejäänud surmale mõistetud pääsesid vabadusse. Rõõm ootamatust vabanemisest oli nii suur, et paljud lange sid minestusse.

Nüüd olid ka juba meie väed jõudnud linna ja algas põgenevate punaste jälitamine Võru ja Riia maanteede sihis. Üksikud punaväelaste

— see oli tõelisus, ja seda viimaks mõistes inimesed ei suutnud oma tänumeelt meie vaprate sõdurite vastu vaigistada. Rõõmust ja tänulikkusest säravad silmad saatsid meie sõdureid igal sammul, viltides ja poolkasukais soomusronglaste ilmumist tervitati kõikjal rõõmuga.

Kuna linn on juba täiesti meie vägede võimuses, asuti hoolega püüdma üksikuid maha jäänud ja rettujoosnud punaseid võimumehi. Kuid, nagu selgus, olid kõik tähtsamad mõrtsukad jõudnud panna pagema, siin ja seal tabati ainult üksikuid vähemaid punaste ninamehi.

Nüüd selgus ka täiendavaid üksikasju Kreediškassa keldris toimendanud veretööst. Esimene, kes tapatalgule viidud, olnud piiskop Platon. Pool tundi enne väljakutsumist lugenud ta veel koos õpetaja Hahniga kreekakeelset evangeliumi, siis viidud ta keldrisse, kus tapeti julmalt.

Meie suurtükiväe grupi vaatepunkt Holahhalnja mäel sügisel 1919. a.

salgad, kes olid kogemata jäänud linna, avaldasid siin ja seal veel nõrka vastupanu, kuid see likvideeriti peagi ja varsti oli linn enamlastest puhas. Raekoja torni heisati Eesti sini-mustvalge lipp, pärast seda, kui sealt oli punane lipp toodud alla.

Vaevalt kunagi enne on tartlased nii õnnelikud olnud, kui sel hommikul. Verine luupainaja, mis kogu linna oli hoidnud oma võimuses, oli äkki kadunud ja Eesti tublid sõjamehed olid uuesti linna peremehed. Rahvas valgus selle rõõmsa sündmuse puhul salkadena tänavale. Vahvaid päästjaid ehiti lilledega, paljuid neist loobiti õhku. Inimesed tundsid, et esimest korda üle hulga aja võivad nad jälle rahuliku südamega heita magama, tarvitsemata tunda kartust, et tullakse ja viiakse süngist kusagile.

Tartu siiski nagu ei suutnud veel uskuda, et ta on äkki vaba enamlaste verisest hirmuvalitsusest ja terrorist. Paljude hinges tekkis kartus, et kas see pole mitte ainult ilus unenägu, mis peab uueste veristele sündmustele ja lakmatule surmahirmule andma ruumi. Aga siiski

Paljud kodanikud küsisid ahastustundega, mis küll juhtis punaste võimumeeste meeli, et nad nii suurel arvul süütuid inimesi saatsid surmale? Kas oli see ainult tapmiskirg või jõhker kätemaksuüha? Nagu mõned arvasid kinnitada võivat, olevat olnud kogu tolle verepulma peaarorganisatoriks „Kontrrevolutsiooni vastu võitlemise komitee“ esimees Kull. Kull olevat kurjustanud, et teda tahetud kusagil Tartu külje all mõisas ära mürgitada ja selle eest kätetasumiseks korraldanudki ta sellise jubea verepulma. Nagu pärast selgus, oli tollel „mürgitamisjutul“ all ka töepõhja, kuid sootuks teistsugune. Nimelt olevat Kull ühes Tartu külje all asuvas mõisas joonud kohvi ja siis leivakõrvaseks mingist purgist „määret“ tarvitanud, ilma et seda talle keegi oleks annud, kuna ta selle oli ise „rekvireerinud“. „Määre“ osutus aga mittesöödavaks ja lõõnud Kulli sisikonnas põrgu lahti, kuigi ilma tõsisemate tagajärgedeta. Sellest aeti aga punane võimumees nii suurele vihale, et ta hakkas nõudma sadandete ilmsüüta inimeste elusid.

Nüüd aga oli linn meie vägede käes, olgugi et hulga inimelude ohvrina. Üks meie võidukatest soomusrongidest lahkus varsti selle järele linnast, et asuda põgenevaid punaseid nende jubeda veresauna pärast karistama, ja see tekitas elanike keskel pisut kabuhirmu, et kui soomusrongid nüüd lahkuvad, kas siis ei jää linn kaitseta ja ei või korduda siin endine lugu? Peagi suudeti aga elanikke rahustada, sest süüajärgvaist väeosadest jätkus alati linna kaitsmiseks, pealegi põgenesid punased ülepeakaela Võru poole.

Elvani ei arene kõik enam nii libedasti nagu loodeti, sest juba Tartu ja Nõo jaamade vahel on raudtee üheteistkümnest kohast puruks lastud.

Kujutage ette, missugust vaeva tuli siin näha juba raudteeliini parandamisega? Aga kas sel ajal, kui teed parandati, ei hoidnud meie mehed käsi süles. Rüa maanteel avastati punaste vägede jõukusid ja nende pihta hakati marulist tuld andma. Samas löödi punaste ratsavägi taganema Järjestest.

Teel juhtus huvitavaid lugusid, kus kohalikud punased ilmusid meie soomusrongi juurde, pakkudes oma abi. Punaste kiire jalgalaskmine oli neid nähtavasti segadusse viinud.

Veidi hiljem jõudis meie soomusrong punaste soomusrongile järele, kes hakkas meid ägedalt kuid tagajärjetult pommitama. Meie mehed olid täis võitlusihha ja nii taheti maksku mis maksab kiiresti punaste soomusrongi jälile jõuda, kuid seal tuli ootamatu ja halb teade, et umbes 5 km sealpool Nõo jaama asuv Voika sild on taganevate punaste poolt õhku lastud. On veel raudteeliini parandamine kuidas on, aga uue silla — olgugi hädasilla — ehitamine on juba midagi hoopis tõsisemat.

Kui meie soomusrong sõitis purustatud silla juurde, selgus uus üllatus. Tee oli mineeritud ja rong oli selle koha juba ületanud, kuna vigase süütenööri tõttu punaste poolt kavatsatud plahvatus jäi tulemata. See oli õnnelik juhus, mille eest tuleb tänada saatust. Mis oleks küll siis juhtunud, kui rööpmete alla asetatud miin oleks lõhkenud just meie soomusrongi ülesõidu ajal?

Lõpuks olid meie soomusrongid purustatud silla juures ja nüüd alustati kiiresti parandustöid. Rahuliku töötamise juures loodeti peagi uus hädasild valmis ehitada. Kuid kõik säärsed lootused osutusid petlikeks, sest õige varsti il-

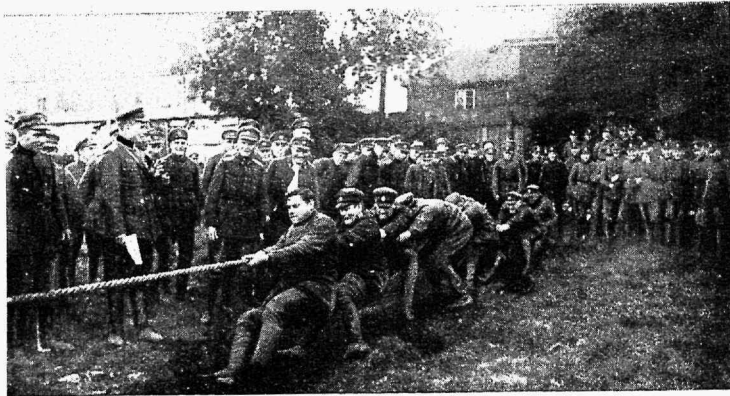

Kaleviaste Maleva majandusjaoskond einetamas.

Vasakult paremale: B. Abrams, Soop, Roosaar, E. Heiduck, R. Kiisel. Seisab M. Uusna.

mus teiselpool silda silmapiirile kaks kurjakuluvat suitsu — need olid punaste soomusrongid, kes algasid kohe meie sihis ägedat tulistamist. Muidugi vastasid meie soomurrongid kohe sama ägeda tulega. Kuid, kui häda tuleb, siis tuleb ta uksest ja aknast. Pea ühteaegu punaste soomusrongide kahuritekontserdiga algas püsside ja kuulipildujate ragin lähedal asuvast Tõravere-palust. Kohe saadeti meie poolt sinna dessant välja ja siis selgus meie meeste suureks üllatuseks, et meie vastu võitles päris korralik hiinlaste väeosa. Seni oli nähtud patsikandjaid palgasõdureid punaste poolel ainult üksikutena, nüüd oli aga terve rood hiinlasi! Järgnev lahing, mis lavastus Eesti-Hiina sõja korralikes raames, otsustas varsti patsikandjate kiire põgenemisega, kusjuures nii mõnedki pilusilmad sulgusid igaveseks. Üks hiinlane nabiti elusalt kinni, kusjuures mehike tegi katset meie mitmest mehest koosnevale salgale koguni väikse taskubrowninguga vastu hakata. Muidugi võeti see mänguriist varsti mehel käest ja tal tuli oma põgenevatest suguvendadest meile jutustama hakata. Ta tegi seda väga vastumeelselt.

Samal ajal arenes purukslastud Voika silla juures meie ja punaste soomusrongide vahel äge duell. See on võitlus elu ja surma peale. Kuna punaste soomusrongide meeskonnas oli oma ägedusega ja verisusega tuntud lätlasi, siis riskeeris vaenlane tulla meile õige lähedale — umbes 500 m kaugusele. Vastastikune tulistamine kestis umbes tund aega, enne kui vaenlaste soomusrongidelt tõusid paksud suitsupilved ja nad hakkasid kiiresti taganema Elva poole.

Kalevlasted puhkeajal köievedu harrastamas, suvel 1919. a.

Öö kulus nüüd meestel puhkuseks ja järgmisel hommikul asuti uuesti purukslastud silla kallale. Rahulik töö kestis aga vaevalt lõunani, kui algas Pangodist punaste poolt uus pommitamine, mis aga likvideeriti meie dessantvägede väljasaatmisega ja silla parandamine võis jätkuda.

Kui sild oli valmis, jätkus meie soomusrongide võidukas edasitung Elva poole, kandes rahulikke elanikke häiriva kahurimürina Tartust ikka kaugemale. Kuid varsti selgus, et ka Elva sild oli lastud õhku. Nii siis tuli jälle seisak. Kuna dessantkomando liikus mööda raudteeliini Elva poole, avasid soomusrongide kahurid Pritsu jaama peale tule. Meie dessant löi punased õige pea Elvast välja.

Elva sild oli samuti varsti parandatud ja meie soomusrongid võisid liikuda edasi. Sealpool Elvat sai üks meie soomusrongidest aga tõsiselt kannatada ja see ajas kogu meeskonna ääretule vihale. Nagu pärast selgus, olid punased, meie võidukate soomusrongide peatselt kohaleilmumist aimates, paar kilomeetrit sealpool Elvat raudteekäänakul oma patarei üles seadnud, kes seal siis meie soomusronge ootas. Niipea, kui meie esimene soomusrong nähtavale ilmus, algas ootamatu ja metsik tulistamine, mis andis lühikese vahemaa tõttu vaenlasele ka teatud tulemusi. Üks vaenlase esimesi granaate kukkus meie soomusrongi veduri ja tendri vahele, tappes vedurijahi ja haavates raskesti ta abi. Granaadi lõhkemise jõud oli nii suur, et veduril asetuv sõdur paisati raskesti haavatuna läbi veduri katuse välja.

Kohe hakkasid meie pihtasaanud soomusrongi kahurid vastu „haukuma“ ja seda niisuguse ägedusega, et vaenlase patarei oli sunnitud juba mõne minuti pärast vaikima. See päästis meid kõige halvema eest, sest on vaevalt kujutletav, mis oleks võinud siis juhtuda, kui vaenlase patarei oleks suutnud külvata oma surmavaid

mürske veel paarikümne minutigi jooksul. Võib olla oleks esimene mürsk, mis oleks tulnud vaenlase patareilt pärast ta suu sulgemist, löönud terve meie soomusrongi pihuks ja põrmuks. Nüüd aga päästis meie kahurituld juhtivate meeste ennastsalgavus ja külmaverelisuus mitte üksi meie soomusrongi, vaid sundis ka vaenlase patarei surmakülvava tule vaikima.

Lühikese aja jooksul oli kannatada saanud soomusrongi vedur uue raudruunaga asendatud ja sõit läks edasi.

Nüüd oli tähtis, et mitte lasta vaenlast saadud hoobist toibuda, vaid anda veel viimane ja otsustav löök. Nagu hiljem selgus, oli veel teine õnnelik juhus suurema õnnetuse ära hoidnud, sest üks vaenlase patarei järgnevatest mürskudest oli tunginud läbi katuse ühte meie soomusrongi vagunisse, paisates seal kõik segamini. Õnneks ei olnud sel momendil vagunis aga ühtegi inimest.

22. jaanuari õhtul jõudsid meie soomusrongid Nõo jaama. Siin ootas mehi suur ja rõõmus üllatus: vägede ülemjuhataja kindral Laidoner oli tulnud õnnitlema mehi nende suure võidu puhul.

Õhtupimeduses seati soomusrongide mehed jaama esisele ritta. Helgiheitja silmepimestav valgus löi põlema ja siis ilmus ülemjuhataja meeste rivi ette. See oli ülev silmapilk. Kõikide meeste nägudelt võib lugeda asjalikku tõsidust ja vaimustuse ilmet. Soojel sõnul tänas ülemjuhataja vahvaid soomusronglasi nende ennastsalgava vaprust eest hiilgavate võitude puhul. Ülemjuhataja kinnitas, et kodumaa ei unusta kunagi oma paremate poegade vaprust. Kõigile kangelastele, kes lahingutes vahvust üles näidanud, antakse tasuta maad ja aumärgid. Ülemjuhataja sõnad võeti soomusronglaste poolt vastu võimsate hurrahüüetega.

Ülemjuhataja vaimustav kõne andis meestele uut energiat ja teotsemisindu. Nüüd ootas igüks seda momenti, mil aga saaks tormata uutesse lahingutesse — uute võitude poole.

Mehed uinusid peagi, vagunid nõksatusid veduri äkilisest tõukest ja rong hakkas pikkamisi liikuma põgeneva vaenlase kannul.

Hommikul olid kõik jälle jahul ja igüks sai omale ülesande eelseisvaks lahinguks. Hellenurme mõisas asus punaste patarei, Vana-Kirepis jalaväeosa. Nendega tuli alata võitlust. Otsustati, et nendes kahes sihis lähevad dessantkomandod, kuna soomusrongid asuvad punaste soomusrongidega võitlusse. Meie jõud oli küll

väike, võrreldes vaenlase omaga, kuid võit pidi tulema.

Õõ oli külm ja selge. Tähed sätendasid kui vääriskivid selges taevas ja nende pimestav helk peegeldus otsatutel lumeväljadel, mis rullusid imepuhta valge kangana meie soomusrongist mööda. Varsti on see lumi verest punane. Valge ja punane! Vaba isamaa või verine terror? Ei, ei — meie peame igal juhul võitma.

Uni oli ammu läinud silmist. Karske talvehommik mõjus kogu organismile tervelt ja värskendavalt. Hinges pesitsesid uute võitude ihad.

Dessantkomando vagunis olid kõik mehed jalul. Kõikide näod olid uute võitluste ootusest ärevil. Käsigranaadid rippusid meestel vöö vahel kui võtmed, mis peavad avama suure võiduvärava. Kapten Ratasepp liikus meeste keskel ringi ja andis viimseid juhatusi. Vaatlesin ta nägu — see oli tõsine ja enesekindel nagu alati. Kas aimas see vahva mees, et ta valmistus oma elu viimaseks lahinguks? Kes oleks võinud sel silmapilgul ütelda talle, et ta saatuse raamatus on leheküljed täis ja et nüüd peab ta andma oma elu isamaa eest. Kas aimas ta sel saatustlikul hommikul midagi? Alati oli ta rõõmus ja lustilik, täna aga oli ta nagu tõmbunud enesesse ja asus kirjutama omastele kirja. Oma viimast kirja....

Ratasepp oli mees, kes kunagi ei kõnelenud surmast, kuigi surm oli teda varitsenud kümnetes ägedates lahingutes. Sel päeval aga, vastu oma tõelisi tõekspidamisi, visates karabiini õlale ja läätes paberossi, ütles ta naljatades, et kui temaga midagi lahingus „juhtub“, suitsetagu sõbrad ta paberossid ära.

Talvine hommik oli alles koitnud, kui Ratasepp sammus oma meeste ees Valga maantee poole. Tema ülesanne oli punaseid välja lüüa Vana-Kirepist. Teine samasugune löögimeeskond leitn. Lepa juhatusel sammus Hel-lunurme mõisa poole. Rongid liikusid oma meeskondadega edasi, et juba varsti oma esimesto kärgatustega vaikse talvehommiku õhku panna värisema. Esimeselt soomusrongilt kostis kahuripauk ja nüüd läks varsti raginaks. Punaste soomusrong oli meist ainult 4 km kaugusel ja sealt hakkas kohe mürske vastu sadama. Seekord lasid punased ütlemata hästi, nende mürsud pirisesid kui parmud meie rongide ümber. Rongid olid jäänud seisma. Ühe vaguni kõrval seisvale kapten Part-sile sadas äkki šrapnellivihma kaela, haavates teda käest.

Meie dessant lähenes Vana-Kirepi kõrtsile. Nagu tontlikud varjud roomasid meie mehed lagedal lumeväljal kõrtsi poole. Eemal lagedal oli näha sõdureid. Olid need omad või võõrad? Mõned õhkulastud paugud peletasid igasuguse kahtluse, sest sealtpoolt hakati meid maruliselt tulistama vastu. Meie mehed ei raisanud asjata padruneid, igaks lasuks võeti vaenlane täpsalt püssikirbule. Aga on vana tõde, et ka eksinud kuul võib inimese leida üles. Selles kurvas tões veendusime varsti, kui dessandi juht kapten Ratasepp äkki kokku varises. Üks nüisugustest ekslevaist kuulidest oli tal läbistanud pea. Surm järgnes 20-minutilisele vaevlemisele sidumispunktiis.

Alguses ei tahtnud nagu keegi uskuda, et Ratasepp on surnud. Selle kangelase kohta arvati, et surm on juba ammu tema jälitamise maha jättnud. Kui mitmel korral ei olnud Ratasepp surmale avasilmi vaadanud näkku, kartmata ja julge nagu ta oli. Neid kordi oli loendamatu arv, kus Ratasepp, ahelikus olles vaenlast üksinda julgelt ja kartmatult püstitajalu tulistas, hoides oma pea vinguvate kuulidest saju julgelt püsti. Ta oli üks julgemaid võitlejaid meie soomusronglaste keskel. Ta oli lugemata kordi oma elu pannud kaalule ja igakord ainult naeratanud, kui kuulid ta ümber vihisesid. See kohutav tõde võttis kõikide meeste näod tõsiseks. Kuigi ka selles lahingus saavutati õige kiire võit, vähendas järjekordset võidurõõmu ometi see kurb teadmine, et üks tõsine kangelane pidi andma selle võidu ohvriks oma elu.

Kahevõitlus soomusrongide vahel arenes viisalt edasi. Siiski hakkas ka siin võit meie poole kalduma, sest üks punaste rongidest, mis oli sõitnud Pritsu jaamast kaugele meie poole ette, oli hakanud taganema. Nähtavasti ta kartis, et meie ta seljataguse tee ära purustame ja siis on tal taganemistee ära lõigatud. Meie soomusrongid

9. Jalaväepolgu 2. roodu ülema mullaonn Narva rindel.

liiksid nüüd pikkamisi edasi, kuni vaenlase poolt tuleandmine äkki vaikus. „Seltsimehed“ taganesid jälle ja tee meie soomusrongide edasitungile oli vaba.

Hellenurme mõisa saadetud dessant tuli ainukesena ilma lahinguta tagasi, sest punaste patareist polnud seal enam jälgegi; ka siin oli vaenlane paremaks arvanud ise lahkuda.

Nüüd arenes meie vägede edasitung juba lahusamalt. Tuli kohale jalaväe osi ja need võtsid vaenlase jälitamise oma hooleks. Kuid ka soo-

musrongidel oli veel tükk tööd ja suur ülesanne täita. Vaenlane oli vaja tõrjuda meie piiridest välja. Ka see ülesanne täideti varsti.

Üldse oli vaenlase ridades meie soomusrongide kohta liikvel igasuguseid legendaarseid kuuldusi ja kartusi. Meie soomusronglasi peeti nagu mingisugusteks ülhinimlikkudeks olevusteks, kelle vastu ükski võim ei aita. Igal juhul olid meie mehed kõik väärt, mis nende kohta räägiti — julged, ennatsalgavad ja võitlusjünused.

Les.

Punaste taganemine läbi Haanja.

P. Noorma.

1. veebr. 1919. a. kella 6 ajal hommikul, kui veel lamasin voodis ja olnuid sündmusi ja edaspidise üle järele mõtlesin, kuuldus kõva müksatus, nagu oleks keegi väljaspoolt löönud toa seinale. Koer hakkas haukuma ja kogu majarahvas ehmatas kangesti, arvates, et lahing on juba lähedal. Hüppasin voodist välja, riietusin kiiresti ja läksin välja vaatama, kas punased ehk juba kohal. Midagi aga näha ja kuulda ei olnud. Tulin tuppa tagasi ja arutasime teistega, kust need paugud võisid kuuluda. Arvasime, et Võru sihis ikka midagi on lahti ja sealt need paugud kuulduvadki. Päeval läksin naabritallu kuulama, kas nad ka kuulsid paugusid ja mis nad arvavad sellest. Ka sealgi oli kuulnud paugusid, mis kogu majarahva ajanud hirmule. Arvasime ühte ja teist ning jäime ootama, mis tuleb. Olin kindel, et sõjamõll enam pole kaugel ja mõne tunni pärast võidakse juba meie piires lüüa lahinguid.

Mitu nädalat ei olnud julgust käia linnas, kust oleks sõjakäigust ehk saanud teateid. Viimasel päeval tuli linna poolt sõnumeid, et sealpool olevat päris põrgu lahti, riisutakse ja vangistatakse rahulikke inimesi ja paljud on saadetud „teise ilma“. Ka piiramis seisukord on väljakuulutatud, ei lastavat linnast välja ega sinna ka sisse. Ka hobuseid on linna ja maainimestelt vägivaldselt ära võetud. Kommunistide ninamehed, kes Võru kolinud, on seda kõike toimetanud. Niisugused kuuldused võtsid minul linnamineku isu ära.

Mõne tunni pärast tuli meile rändav raamatukaupmees, omavalla mees Jaan Gutves ja tõi õudseid kuuldusi Võrust. Ta oli Võru lähedal, Kasariitsa vallas, oma õe pool õöbinud, kuhu tulnud inimesi, kes seletanud, et punaste sõjavägi on taganenud Võru linnast ja laskemoona vagunid lasknud õhku. Olla ka teisi kuulujutte, et vangimaja on lastud õhku. Paari päeva

Meie piirikaitse post Pihkva järvel 1920. a. algul.

pärast selgus, et ainult laskemoona vagunid olid punaste poolt õhkulastud, millest ka need mürtsud olid kuulda.

Raamatukaupmees ladus oma kauba lauale ja hakkasin enesele sealt raamatuid välja valima. Äkki hõikas naine köögist: „Punased tulevad!“ Ehmatusin. Ei saanud kuhugi enam puge-da peitu, sest nad olid juba üsna talu lähedal. Raamatukaupmees pani kiiresti oma kauba pakki ja virutas voodi alla. Jäin seisatama keset tuba ja arvasin, et tuleb vist küll langeda punaste terrori ohvriks. Olin kuulnud, et punased otsivad ja vangistavad neid

mehi, kes mingisuguses vallaametis on olnud ja käivad nendega armutatult ümber. Mina olin vallakohtu eesistuja ja seega oli kartus põhjendatud. Äknast nägin õues kümmet meest ühe küüdimehega. Tuppa astus viis meest, püssid käes, viis meest jäi maja ümber varitsema. Kõik olid eestlased, ja küüdimees tuttav Kasaritsa valla Sae talu peremees Peeter Suss.

Algas jutt:

— „Kus peremees?“

— „Siin.“

— „Kas hobune on?“

— „On.“

— „Siis pane see kohe saani ette ja küüdita meid Luutsniku mõisa.“

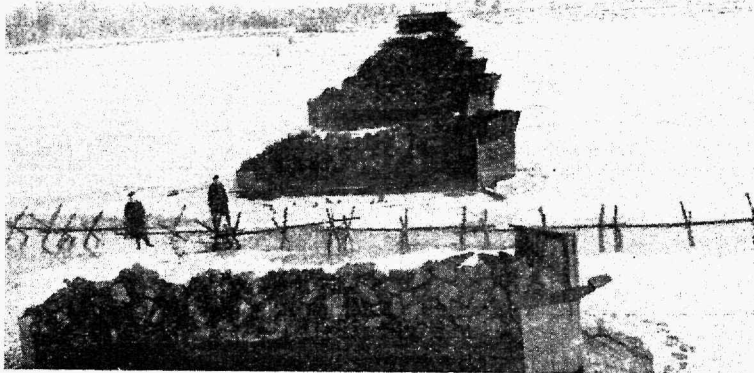
— „Palun natuke aega, et hobusele juua anda ja ise riidesse panna.“

— „Noh, siis tee kärmesti, meil ei ole aega.“

Sain natuke rõõmsamaks, et kinnisidumisest või seina najale panemisest polnud juttu. Süda oli siiski rahutu.

Pärast tulid ka teised punased ja küüdimees tuppa. Nad ei jätnud ka perenaist tülitamata — nõudsid liha ja leiba, mida ka said. Hirmu pärast ja oma elu päästmiseks pidin neile ju olema vastutulelik. Kaks meest läksid naabritallu küüdimeest võtma. Poole tunniga oli kõik valmis ja sõit algas.

Teel anti küüdimeestele kindel käsk sõita mitte maanteed, vaid külavaheteid mööda. Siiski tuli maanteed Haanja asu-duses sõita üks kilomeeter. Teel hakati

Punavägede poolt 11. dets. 1919. a. põletatud Kriüsa sild.

Esiplaanil meie 1. Jal.-polgu 6. roodu positsioon. — Teiselpool jõe punaste positsioon. — Tagaplaanil Dolgaja-Niiva tuulik.

isevärki küsimusi esitama. „Kui kaugel on Petseri?“ „Kui kaugel on Vastseliina raudteejaam?“ „Kes teil vallaametis on?“ „Kas nendel päevadel on olnud valimisi?“ „Teil oli eila koosolek, mis otsustati?“ Igale küsimisele andsin vastuse, viimase kohta ütlesin, et mingisugust koosolekut pole peetud eila, ega pole üldse kaua aega olnud koosolekut.

Minu küsimustele ei vastatud, ehk kui vastati, siis lühidalt ja kuidagi vastutahtmist. Püüdsin küsimuste ja kostmistega olla üldiselt ettevaatlik.

Kui olime Seamäe külast jõudnud läbi Võru-Rogusi maanteele, kus Haanja vallamaja ja mõisa tulid nähtavale, laskusid punased reele põlvili ja seadsid püssid laskevalmis. Vallamaja juures peatuti natuke ja punased hakkasid omavahel rääkima venekeelt. Üks neist läks vallamajja ja kui ta sealt tuli tagasi, küsis teine: „Mis on?“ Vastati: „Puhas.“ Sain aru, et maja on puhas „valgetest“, keda nad nii väga kartsid. Nähtavasti arvasid nad, et Eesti sõjavägi on jõudnud neist ette ja nende taganemisetee pandud kinni.

Ühe Viitina talu juures kohtasin sama-sugust punaste küüdimeest, kes sõidutas kahte hiinlast. Viimased hakkasid meie punastega vene keeles kõnelema ja sel ajal tegi küüdimees meiega juttu. Ta rääkis: „Tulin Mõniste poolt ja tahtsin minna Viitina valda sugulasi külastama, kuid juhtusin teel taganeva punaste sõjaväeosaga kokku, milles oli ka hiinlasi. Nendest kaks istusid saami minu kõrvale, üks võttis oh-

Eesti lipu viimine Vasknarva kohal üle Narva jõe rahulepingu põhjal meile kuuluvale maa-alale.

jad enda kätte ja hakkas hobust juhtima. Palumine ei aidanud midagi. Rääkisid vene keeles, et neid peab küüditama Marienburgi linna, vastutõrkumisel lubati lasta maha."

Meie, kolm küüdimeest sõitsime punastega edasi, kuna hiinlaste küüdimees sõitis teist teed Marienburgi suunas. Öhtuhämarikus jõudsimme Luutsniku mõisa. Seal nägin pikki punaste voore. Koormate ümber askeldasid mehed ja naised, muist mehinaisi istus koorma otsas. Koormas silmasin mitmesugust kraami, nagu patju, tekke, riideid j.m. Nagu pärastpoole teati kõnelda, olevat punased enne Võrust lahkumist hobuseid ja muud varandust riisunud rikkamatelt inimestelt. Rõuge kaudu olid nad jõudnud Luutsnikku.

Sõidutamise eest maksti igale küüdimehele 40 kerenski-rubla. Et julgem oleks tagasi sõita, palusime ka tunnistust selle kohta, et oleme olnud punaväe küüdis ja et oleme tagasisõitjad. Kartsin, et kui tagasisõidul punastega kokkupuutudes midagi ei ole ettenäidata, siis võivad nad omakorda meid kasutada küüdimeestena. Tunnistused anti igale mehele ja lasti vabaks. Rutem kui muidu, keerasime hobused ümber ja sõit algas kodu poole. Rõõm oli muidugi suur.

See ei kestnud aga kuigi kaua. Mõned kilomeetrid sõites, Mikita Pärli talu kohal,

nägin eemalt punaste salka. Meestel olid veripunased püksid jalas ja käistel punased linnid. Olid eestlased, õige tigidad mehed. Kirusid, et kuskil polevat hobuseid kodus, buršuid hoidvat hobustega kõrvale. „Teie peate tulema küüti.“ Näitasime tunnistused ette ja palusime kodu lasta, kuna hobused on väsinud ja nälgjas. See mõjus. Sõitsime veel kiiremalt kodu poole, olles ise hirmul.

Õo jõudis kätte. Teisel-pool Haanja vallamaja kuulsime Võru poolt vastutulevate vankrite kolinat ja inimeste hääli. Veeti

kahureid. Oli kardetav sõita edasi. Pidasime kiirelt nõu. Pöörasime teelt pahemale ja et minule kohad olid tuttavad, siis sõitsime Seamäe küla metsi mööda kodu suunas, kuhu oli umbes 3 km. Kodu lähedal jätsin hobuse ja teised küüdimehed orgu, metsa varju, ja ise läksin vaatama ja kuulama, mis on juhtunud vahepeal ja kas kodu on punastest puhas. Kodu oli puhas ja nii saime õnnelikult tagasi.

Järgmisel päeval, s. o. pühapäeval 2-sel veebruaril valgus kogu päev punaste jalaväge läbi Haanja Lätimaa poole. Küüdi-hobuseid nad enam ei saanud, sest need olid peidetud metsadesse. Selle tõttu olid punased õige vihased, lubasid varsti tagasi tulla ja kõik peremehed ja nende pojad maha tappa.

Järgmisel, 2/3. veebr. õöl tuli meile naise sugulane August Talomees, pärit Kähri vallast. Teda olid punased Võrust vägivaldselt ühes viinud, kuid õhtul öömajale jättes oli ta saanud aru, et tema peale ei vaadata hea pilguga, kuna tal oli valge sall kaelas. Ka saanud ta aru, et tema kohta mingit nõu peetakse. Ta saanud kuidagi mahti teiste seltsist välja hiilida ja putku pista. Kerges riietuses ja ilma mütsita kolanud õö läbi ringi võõraid metsi ja lagendikke mööda, kus iga üksik puhmas talle paistnud nagu oleks punaste vahisõdur varitsemas.

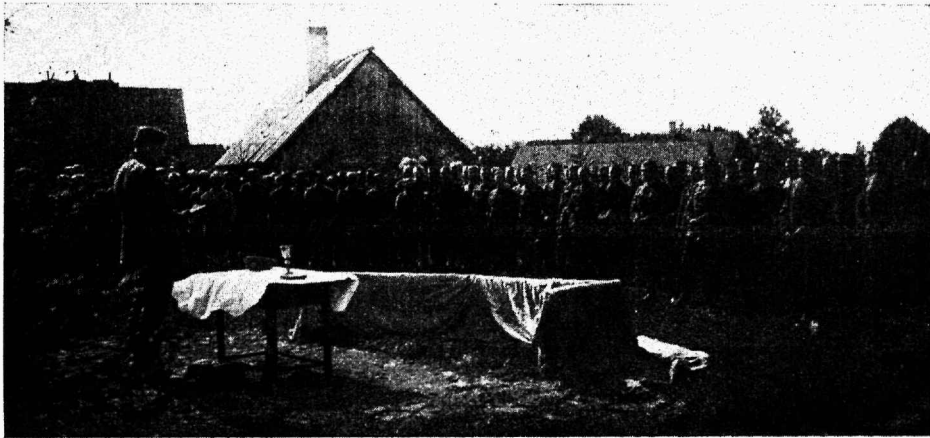

Oma varanduse kaitsel.

J. Arjakas.

Pärast Eesti Vabariigi väljakuulutamist Pärnus 23. veebr. 1918. a. saime maitsa paar päeva vabadust. 25. veebr. 1918. a. tungisid aga Saksa okupatsiooniväed juba Pärnumaale. Suust suhu liikusid jutud, kuidas Saksa okupatsiooniväed siin-seal taludes käinud rõõvretketel ja võtnud taludest nuumsigu, hobuseid, lehma ja vilja. Igal pool taludes püüti kaitsa oma varandust niipalju kui suudeti. Olgu siinkohal toodud juhus, kus talumees 3 Saksa sõjariistus sõdurit loomalauta kinni pani. Lugu oli järgmine: Oli selge veebruarikuu ilm. Lumi kiirgas Pärnujõe jääl. Väljas liikudes silmasin, kuidas sakslased sõitsid, kaks hobust laia ree ette rakendatud, jõe mööda

taha. Sakslased olid löksus, kuid neil oli juba kinniseotud suur siga, mida tahtsid viia reele. Vähe aja pärast nägin, kuidas „kiivrimehed“ lauda otsaluugist alla hüppasid. Sakslased olid redeliga roninud laele ja avanud lauda otsaluugi, kust neile nüüd avanes vaba väljapääs. Revolvreid laskevõlkmis käes hoides liginesid sakslased taluomanikule. Viimane ei kaotanud külma verd. Eesti- ja saksakeelne sõneline peremehe ja sakslaste vahel kestis tükk aega. Peremees, ähvardades kirvega, ajas sakslasi õuel minema. Millegi pärast olid sakslased õige tagasihoidlikud, nad vaid ähvardasid kõiki „kui koera poegi“ maha lasta. Siis istusid sakslased reele

Sõjaväe õpetaja J. Kukk (hiljem piiskop) võtab 1. Jalaväepolgu 6. roodu armulauale Narva rindel Mannovka külas augusti kuul 1919. a.

Pärnu poolt ja keerasid sisse Taali valla „Elbi“ tallu. Mõni hetk hiljem ilmus talu õuele kirudes ja pahandades Elbi talu omanik Jaan Pull terava kirvega, kes oma sulast kiiresti käsutas üle jõe Vendensteini minema (praegu Urumarja kool) Ilmar Arjakas'ele järele, et viimane kiiresti tuleks abiks temale sakslaste vastu. Ta kisendas veel kõripõhjust poolel jõel jooksvale sulasele järele, et: „Võtku „nagan“ ja „berdjanka“ ka ligi.“ Nähes asja tõsidust, jooksin sulasele juba jõe vastu, saates teda mõnesaja meetri kaugusele Auguste Thombergi tallu, saksakeelt rääkijat Auguste Thombergi kiiresti kohale paluma. Jõudes Elbi tallu, oli peremees Jaan Pull sakslased juba jõudnud lukustada lauta kindla ukse

ja sõitsid jõe poole, kus kohtasid Tori poolt Pärnu poole sõitjaid sakslasi, keda oli 3-mel reel kokku 10 meest. Neil oli kokkusaamisel omavaheline lühike kõnelus ja siis sõitsid kõik Elbi talu õuele. Põgenesime nüüd kiirelt Pulliga talutuppa, lukustades kõik ukсед, ja jälgisime sakslaste tegevust salaja läbi akende. Sakslased kurjustasid õuel seisva Auguste Thombergiga ja sõitsid viimaks kõik minema. Rakendasime Pulliga hobuse saani ette ja kihutasime teist mööda Sintu, asja selgitama komandantuuri. Seal meile õigust ei antud. Siga kästi ikkagi anda sakslastele. Kuid siin päästis meid kaval vale. Seletasime, et kaasaviia tahetud siga on liiga väike ja talus suuremat siga praegu

ei ole. Öösel peitis Pull sakslaste poolt kinniseotud suure sea ära ja järgneval päeval andis teistkorda järeletulnud sakslastele (nüüd olid uued mehed) 30-naelase nälgitud põrsa, mis viidi Saksa komandan-

tuurile Sindi alevis. Kuus päeva hiljem tõid aga sakslased selle nälgitud põrsa Elbi tallu tagasi kui „liig väikse ja lahja“. Hiljem ei ilmunud neist kedagi enam Elbi tallu.

Sõdurijutte.

Haanja mäed Võrumaal osutusid Vabadussõja ajal väga tähtsateks punktideks, mille pärast käis äge vahelduva õnnega võitlus. Kord oli juhus, kus meie mehed olid ühe mäe ja punased teise mäe varjus, ja vaata, kohe mitte ei saa edasi.

Sel ajal, kui meie mehed ühe mäe taga mõnusalt kükitavad, hakkab üks kohalikest elanikest sõdureid jutustama huvitavaid lugusid „nõiduse“ kohta, mis Haanja mägede vahel valitseb.

„Tuleb kord,“ jutustab mees, „Haanja mägede vahel asuvasse külasse potivenelane ja kohtab noort tüdrukut.

„Mis kjula see on?“ küsib venelane.

„Purga,“ vastab tüdruk.

„Ja s-sinu n-nimi?“ pärib venelane edasi.

„Mari,“ vastab tüdruk naerdes.

Potivenelane pomiseb omale midagi habemesse ja sõidab edasi.

Tüki aja pärast jõuab ta aga sinnasamasse kohta tagasi ja kohtab sama tüdrukut.

Venelane ajab silmad pungi, vaatab imestades ringi ja küsib siis uuesti:

„Mis kjula see on?“

„Purga,“ vastab tüdruk.

Ja s-sinu n-nimi?“

„Mari,“ naerab tüdruk vastu.

„Mis kurrat see on?“ saab nüüd venelane vihaseks. „Mis kjula, see Purga, mis tüdruk, see Mari! Kus kurrat see venne kjula siis on?“

Ütelnud need vägevad sõnad, sõitnud potivenelane hirmsasti vandudes uuesti endist teed mööda edasi. Kas ta ka kolmandat korda endisesse kohta tagasi jõudis, seda sõdur ei teadnud ütelda.

Suure-Jaani Kaitseliit Eesti Vabariigi 1. aastapäeval 24. veebr. 1919. a.